ئۇيغۇر خەلق تارىخىي قوشاقلىرى

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۇيغۇر خەلق تارىخى قوشاقلىرى

توپلاپ رەتلىگۈچى : ئۈچقۇنجان ئۆمەر

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئىبراھىم نىياز
توختى ئابىخان

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

ئۇگۇت
Ugut.cn

مۇندەرىجە

بەت

خەلق قوشاقلىرى ـــ زامانىنىڭ ئەينىكىدۇر ....
نوزۇگۇم قوشاقلىرى 1
گۇلەمخان قوشىقى 19
سادىر پالۋان قوشاقلىرى 22
بايانداي ئۇرۇشى ھەققىدە 33
مايىمخان قوشىقى 37
كوچ ـ كوچ قوشىقى 39
سارى جاز قوشىقى 43
ئالىمخان ھەققىدە 45
سىيىت نوچى قوشاقلىرى 46
لاشمان قوشاقلىرى 64
ئامبال زۇلـۇمى ھەققىدە 82
ئابدىقادىر داموللامھەققىدە 83
قايقا داۋان قوشىقى 89
تاش ئاخۇنۇم ھەققىدە 93
زالىم قازىلار ھەققىدە 95
خاك قوشىقى 96
مىللى نەغمە قوشىقى 104
ئاچىل 105
سارىخان قوشىقى 109
رىزۋانگۇل ھەققىدە 111
ئامىنەم ھەققىدە 113
قەمبەرنىسا قوشىقى 114
ئاق دادام 116

خەلق قوشاقلىرى - زامانىنىڭ ئەينىكىدۇر

(كىرىش سۆز ئورنىدا)

خەلق قوشاقلىرى-بىر ئەلنىڭ ئەينى زامانىدىكى سىياسى، ئىجتىمائى ئەھۋالىنى چۈشەندۈرىدىغان پاكىتتۇر. ئۇ، ئىجتىمائى ھادىسىلەرنى تىپىك مىسالى بويىچە سۈرەتكە ئېلىپ تۇرىدىغان كىنو ئوپىراتورى. بىر جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائى تەرەققىيات ئەھۋالىنى تەكشۈرمەكچى ئىكەنسىز، ئەينى زامانىدىكى خەلق قوشاقلىرىغا مۇراجەت قىلىڭ.

ئۇيانمۇ زەيكەش،
بۇيانمۇ زەيكەش.
ۋاي تارجاھان،
ئارقامدىن ئەگەش.

شىنجاڭدا شىڭشىسەي زامانىدا چىققان بۇ قوشاق 1932-يىلدىن 1941-يىللارغىچە باندىت شىڭ دۇبەننىڭ ئۆزىنىڭ مىلىتارىستلىق ھۆكۈمرانلىقىنى چىڭىتىشتا، كەڭ ئاممىنى قىرىش-چېپىش ۋە تۈرمە-زىندان قاتارلىقلارنى ئەۋج ئالدۇرغان، خەلققە تېچ بىر نەپەس ئېلىش، نە ئۇيان، نە بۇيانغا مىدىرلاش ئەركىنلىكىنى بەرمىگەن دەۋرىنى سۈرەتلەيدۇ. مەزكۇر قوشاقنىڭ 3- مىسراسىدىكى „ تار جاھان “ بەزىدە سىياسى خەۋپ يۈزىسىدىن، ئاشكارا ئوقۇلۇشتا گەرچە „ تاجىخان “ دېگەنگە يۆتكەلسىمۇ، قوشاقنىڭ ئەسلى چىقىرىلىش مەقسىدى

ئۇگۇت
Ugut.cn

ۋە 1ـ، 2ـ مىسرالىرىنىڭ پىكىر تەقەززاسى ئۇنىڭ ئېنىق «تار جاھان» دەپ قوشاققا قوشۇلغانلىقىنى كۆرسۈتۈپ تۇرىدۇ. ئۇ «تار جاھان» باندىت ۋە چوڭ تۆرىچى شىڭ دەۋرىدىكى تار جاھان ئىدى.

ئۇنىڭ ئالدىدىكىراق جەمىيەتكە خەلق قوشاقلىرى ئوقتىسىدىن نەزەر سالايلى:

ماتىنەي تۆلۈم ساچقان،
ئالۋاڭنى تولا چاچقان.
خانىڭ گېپىگە كىرمەي،
دارغا ئېسىلىپ ياتقان.

مىلادى 1925ـ يىللىرى شىنجاڭ رايونىنىڭ ھاكىمىيەت تەختىدىكى مۇستەبىت ھوكۇمەت قەشقەر، يەكەن قاتارلىق ئالتە شەھەر تەرەپتە ماتىنەي قاتارلىق قىرى تۈڭگۈزلارنى مەنسەپدار قىلىپ كوتۈرۈش ئارقىلىق ئۆز ئىسگە ياققىدەك سەمرىتكەن ئىدى. ئۇ، ئۆز ئېتى «ما» نىڭ بارا-بارا ھاكىمسى يۇقۇرى كوتۈرۈلۈپ، جەنۇبىي شىنجاڭدا ھەم مەمۇرىي، ھەم ھەربى ھوقوقىنى قولىغا كىرگۈزۈپ، تىتەي دىگەن ئاتاق بىلەن ئۆزىنى كوزگە ئىلمىغان ئەھۋال ئاستىدا مەزكۇر «ما» غا يەنە بىر «ما» (ماشۇۋۇ) نى سېلىش ئارقىلىق ئۇنى گورغا ئۇزاتقان. ماتىنەينىڭ تېپىك ھەركىتى ۋە ئاقىۋىتىنى، ئۇنىڭ دەۋرىدىكى قەشقەرنىڭ سىياسى، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائى ھالىتىنى شۇ بىر خەلق قوشىقىلا خۇلاسە قىلىپ ئېيتىپ بېرىدۇ. دەرۋەقە، ماتىنەي قىزىلبويىدىن چىققان نېفىتنىڭ دوغىنى موم ئېقىتىپ ساتتۇرۇپ، بەلكىم ئۇنى سېتىشۇلىشنى خەلققە ئالۋاڭ تەرىقىسىدە تېڭىپ

ئۇگۇت
Ugut.cn

زۇلۇم قىلغان. شۇڭا ئۇ، خەلق تەرەپتىن « مومچى تاز» دېگەن لەقەمگە ئىگە بولغان. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ ناھايىتى ھاكاۋۇرلىشىپ، خانىنىڭ-ئۆزىدىن يۇقۇرى مەمۇرنىڭ يارلىقىغا بويسۇنماي، ئۆزى خان-ئۆزى بەگ بولىۋالغان. نەتىجىدە خەلقنىڭ ئاھى ۋە ئەيىنى دەۋردىكى ھاكىمىيەتنىڭ يۇقۇرى دەرگاھى ئۇنى دارغا ھوكوم قىلغان. مەزكۇر تۇرت قۇر قوشاق بىزگە كام دېگەندە ئەنە شۇ چاغدىكى جەمىيەتنىڭ 4 خىل ئەھۋالىنى چۈشەندۈرىدىغان پاكىت رولىنى ئوينايدۇ.

بىرىنچى، ھاكىمىيەت: مەنسەپدارلار ئارا چوڭ - كىچىكلىك تالىشىش، يۇقۇرى- تۆۋەنلىك تالىشىش، كېرەك بولغاندا چوڭ بېلىق كىچىك بېلىقنى يېيىش.

ئىككىنچى، سىياسەت: ئۇچاغلاردا خەلق گويا كى ھوكومەتنىڭ ئىسمىدىغان ئەمچىگى بولۇپ، ئىشچى، دېخان، تىجارەتچى، ھۈنەرۋەن - كاسىپلار ئالۋاڭ - ياساق تېگىدە يەنجىلگەن.

ئۈچىنچى، سانائەت: شىنجاڭدا 1920 - يىللىرى تېخى نېفىت كانلىرىنى ئېچىپ پايدىلانغىدەك سانائەت يوق. ئىجتىمائىي تەرەققىيات نېفىت بۇلاقلىرىغا چومۇچ سېلىپ يۈرۈش ئەھۋالىدا ئىدى.

تۆتىنچى، ئىبرەت: كىمكى خەلققە زۇلۇم قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى ماتىنەيىنىڭكىدەك بولىدۇ. شۇ نوقتىلاردىن قارىغاندا، خەلق قوشىقى ھەر بىر زاماننىڭ ئەينىگىدۇركى، ھەر بىر جەمىيەت ئۆزىنىڭ ھەقىقى چىرايىنى بۇ ئەينەكتە كۆرىدۇ . بۇ مۇقەررەرلىكتۇر. قولىڭىزدىكى ئەينەكمۇ شۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلىدۇ.

بۇ ئەينەكتە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدا بولۇپ ئۆتكەن بىر قاتار ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي ئەھۋاللارنىڭ ئەي-

نى زاماندىكى مەنزىرىسى كۆرۈنۈدۇ، بۇ ھادىسىدىن ماھىيەت-نى كۆرۈشتە ھوججەتلىك رول ئوينايدۇ.

ئەنە، نوزۇگۇم! ئۇ، ئۇيغۇر ئانىلىرىنىڭ ئوز ئىنسانىيھو-قۇقىنى قانداق قوغدىغانلىغىنى ناھايىتى قىلغۇچىلارنىڭ ۋە-كىللىرىدىن بىرى. ئۇ، ئانىلارنىڭ توغرا مۇھەببەت، تـوغرا تۇرمۇش، ئىپپەت - نومۇسى ۋە ئىززەت - ئابرويىنى مـۇھا-پىزەت قىلىشتا، بېشىغا كەلگەن ھەر قـانداق مۇشەققەتنى پىـ-سەنت قىـلمىغان بىر ئۇيغۇر ئايىلى.

مەن قەشقەردىن چىققانچە،
تۆشەك سېلىپ ياتقان يوق.
ئانام ئۆرگەن چېچىمغا،
تاغاق سېلىپ باققان يوق.

ئۈچ كۈن ياتتىم قومۇشتا،
مېنى ئىزدەپ كېزەرمىش.
تاپالماي مەن نوزۇكنى،
ئىتتەك ماراپ يۈرەرمىش.

قومۇشلارغا ئوت قويسا،
قېچىپ كىرەي دەرياغا.
ھەرگىز خوتۇن بولمايمەن،
قالماق ئامبال ئەبگاغا.

ئەنە، قەمبەرنىسا! ئۇ، ئۆزىدىن قېرى كىشىگە تۇرمۇشقا چىـ-قىشقا، ئۆز ئىنىڭ ئىختىيارلىقى بولمىغان تويىنى قىلىشقا ئۇنىمىـ-غان ئۇيغۇر قىزلىرىدىن بىرى. ئۇ، ئۆز ئىرادىسىغا خىلاپ ئىشقا بويسۇنۇشتىن كۆرە ئۆلۈمنى ئەلا بىلىدۇ - دە، مۇھەببەت مىزا-نىنى ھىمايە قىلىش يولىدا قۇربان بولىدۇ. خـەلق قـوشىغى ئۇنى تۆۋەندىكىچە سۈرەتكە ئالغان. قەمبەرنىسانىڭ ئـانىسى

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۇيغۇر خەلق
تارىخي قوشاقلىرى

e-كىتاپ تەييارلىغۇچى:

ئىلھام نىزام

2008.7

Torda tarqatquchi: ***Aptap***
Almiliq.GooglePages.com

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاپپاق ساقال يۇلۇنۇپ،
دەرت ئۈستىگە بولدى دەرت.

شىرىن قىزىم نوزۇك ئاي،
ئاكاڭدىنمۇ ئايرىلدىم.
ھېچكىم مەندەك بولمىغاي،
قانائىمدىن قايرىلدىم.

نوزۇگۇمنىڭ بېشىغا چۈشكەن دەرت ـ ئەلەملەرنى ئەسلەپ ئېيتقان قوشىقى:

توگىلەر ئاغزى قامغاقتا،
بىر ئاكام بار قالماقتا.
قالماقنىڭ شۇم نىيىتى،
مەن نوزۇكنى ئالماقتا.

توگىلەر بېشى ـ تاغ بېشى،
مولچەرىمىز يار قىشى.
شۇ مولچەرگە يەتكەندە،
توختىمايدۇ كوز يېشى.

يوللارنى تولا مېڭىپ،
ھالسىزلىنىپ تېلىققتىم.
مەن بۇ يەرگە كېلىپلا،
يامان كوزگە چېلىققتىم.

يالاڭ ئاياق سۇ كەچتىم،
تاغنىڭ سۈيىنى ئىچتىم.
چىدىماي قالماق زۇلمىغا،
ئەزىز جېنىمدىن كەچتىم.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ھاۋانى بۇلۇت باستى،
قار- ياغمۇرلار ياققىلى.
قانداق چاغدا تورەلدىم،
دەرت - ئەلەملەر تارتقىلى؟

ئاسماندىكى سا بولدۇم،
يوللار يۈرۈپ خار بولدۇم.
ئاكام قالدى قالماقتا،
بىر كورمەككە زار بولدۇم.

تاغدىن چۈشكەن تورت ئاتلىق،
توتىلىسى بوز ئاتلىق.
تورت ئاتلىقنىڭ ئىچىدە،
مىنىڭ ئاكام سۇمبا تلىق.

ئايىغىمدا كىشەن بار،
قوۋۇق قىسار بويىنۇمنى.
مىدىر قىلماس بوپ قالدىم،
كويزا قىسىپ قولۇمنى.

چورۇق كەيگەن ئاياقتا،
تومۇر ئىشكەل بوش كەلدى.
جىنىم ئاتام قىشىدىن
بۇ يىللاردا كىم كەلدى؟

سەل ئەمەستۇر ئاققۇچى،
كوزدىن ئاققان يىشىمىز.
قامچا، تاياق ئاستىدا،
ئوتەرمۇ بۇ بىشىمىز؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

نوزۇگۇمنىڭ قېچىپ بېرىپ، قومۇشلۇق ئىچىدە ئېيتقان قوشىقى:

ئالتە ئاي ياتتىم قومۇشتا،
قومۇش ئارىلاپ كۈن چۈشتى.
مەن نوزۇكنىڭ بېشىغا،
تاغدىن ئېغىر مۈڭ چۈشتى.

خۇدا سالدى بۇ ئىشقا،
نىيەت پۈكتۈم قېچىشقا.
قالماق چېرىكلىرى يامان،
ئوت قويارمۇ قومۇشقا؟

ئۈچ كۈن ياتتىم قومۇشتا،
مېنى ئىزدەپ كىزەر مىش.
مەن نوزۇكنى تاپالماي،
ئىتتەك ماراپ يۈرەرمىش.

قومۇشلارغا ئوت قويماس،
مەن نوزۇكنى تۇتالماس.
مەن نوزۇكنى تۇتقاندا،
ئۆلتۈرەر، تىرىك قويماس.

ئۈنتۈمايمەن باقىمنى،
قومۇشلۇقتا ياتسامۇ.
كوڭلۈم ئۇندىن ئايرىلماس،
ئەلەم - كۈلپەت تارتسامۇ.

خۇدا يىم بەرگەن غۇنچەمنى،
سۇلۇن ياۋۇز ئۈزەلمەس.

ئۇگۇت
Ugut.cn

باقى يىگىت، مەرت يىگىت،
زالىم قالماق كورەلمەس.

بۇلبۇل ھەرگىز سايرىماس،
ئالتۇن بالداق قەپەزدە.
مەن باقىمنى ئويلايمەن،
كىچە - كۈندۈز، سەھەردە.

توگىلەر ياتار ئويىدا،
باش بۇيلىسى بويىندا.
تۇتسا قالماق نوزۇگنى،
ئۇرۇپ - قىيناش كويىدا.

چول-جەزىرە ئىچىدە،
يوقتۇر بىرەر ھەمرىيىم.
قومۇشلۇقتا دەرت تارتىپ،
ئوتتى كۈنۈم ئاچ - زىرىن.

ماڭسالڭ قەشقەر يولىغا،
قەشقەر يولى، يول بولغاى.
نوزۇك ئاجىز بەدەننى،
بىر خۇدايىم ساقلىغاى.

نوزۇك ئوزى تۇتقۇندا،
غېرىپ ئاكام پوشقۇندا.
مەن نوزۇكنىڭ دەردىدە،
باقى كويەر يالقۇندا.

قومۇشلارغا ئوت قويسا،
قىچىپ كىرەي دەرياغا،

ئۇگۇت
Ugut.cn

ھەرگىز خوتۇن بولماسمەن،
قالماق ئامبال ئەبگاغا!

نوزۇگۇمنىڭ جاڭگاللىقلاردا يۈرۈپ، دادىسىنى ئەسلەپ ئېيتقان قوشاقلىرى

مەن قەشقەردىن چىققانچە،
تۇشەك سېلىپ ياتقان يوق.
ئانام ئۇرگەن چېچىمغا،
تاغاق سېلىپ باققان يوق.

كورەلمىدىم ئاتامنى،
ئاڭا قېنىپ باققان يوق.
مەن نوزۇگۇمنىڭ ھېچ خوتۇن،
يالغۇز چولدە ياتقان يوق.

قايناپ تۇرغان قازانغا،
چومۇچ سېلىپ باققان يوق.
ئالتاي ياز قېچىپ يۈرۈپ،
تەكيى قويۇپ ياتقان يوق.

تاغدىن چۈشكەن لاي سۇنى،
سۈزۈپ ئىچەر ئەر قېنى؟
مىنى قەشقەر شەھرىگە،
ئېلىپ كىتەر ئەر قېنى؟

جان ئاتامنى كورەلمەي،
ئولۇپ كىتەر بولدۇم مەن.
قالماقلارغا تۇتۇلۇپ،
سۇلۇپ كىتەر بولدۇممەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاخىر بولدۇم ئاشكارە،
يوشۇرۇنغىلى يەر بارمۇ؟
باشقا قاتتىق كۈن چۈشتى،
ئېلىپ قاچار ئەر بارمۇ؟

نوزۇگۇمنىڭ ئاشىقى باقى يىگىتنىڭ ئېغىر كۈنـ لەردە نوزۇگۇمنى سېغىنىپ ئېيتقان قوشىقى

ئالتەئاي باقتىم قويۇڭنى،
بىر كورمىدىم بويۇڭنى.
بىرەر كورسەم بويۇڭنى،
قانداق قىلاي ئوتۇڭنى؟

قويچى بولماس ئەر ئىدىم،
قويچى قىلدىڭ، ئەي نوزۇك.
قالماقنى خوي قاخشاتقان
نوچى قىلدىڭ ، ئەي نوزۇك.

توگە چاينار تال بېشى،
مېنىڭ جايىم يار قېشى.
نوزۇگۇمغا مەن ئامراق،
مەڭگۇ كوڭلۇم سىردىشى.

تال بويۇڭنى كورۇشكە،
تاپچى ئاكاڭ ئارماندا.
«نوزۇگۇم» ـدەپ ئىزدەيدۇ،
دەرتلىك كوڭلۇم ئارقاڭدا.

سەن مېنىڭدىن سورىما،
بىل قاراپ چىرايىمدىن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاشىق ـ مەشۇق بىر ئۆتسۇن،
تىلەيمەن خۇدايىمدىن.

دارىن① ئۆيى ھەيۋەتلىك،
مىنىڭ يارىم سولەتلىك.
باقى بىلەن نوزۇگۇم،
ئاشىقتۇر قىيامەتلىك.

باقى يىگىتنىڭ ئايغاقچى بىلەن ئۇچراشقاندا ئېيتقان قوشىقى

باقى: نوزۇك يارىم ئامانمۇ؟
ئايغاق دوستۇم، ئېيتساڭچۇ؟

ئايغاقچى: نوزۇك يارىڭ ئامانـدۇر،
سۆيۈنچەڭنى بەرسەڭچۇ؟
بوگۈن نوزۇك ئويىدە،
ئىلدام بېرىپ يەتسەڭچۇ؟

باقى: ئانداق بولسا مەن باراي،
مەندىن خەۋەر ئېيتساڭچۇ؟
....

نوزۇگۇم: نوزۇك قولۇم باغلاندى،
خەلق ـ ئالەمگە ئاڭلاندى.
باقى يارىم، سەن ئۆچۈن،
يۈرەك باغرىم داغلاندى.

باقى يىگىت كەلسەڭچۇ؟
يۈرەك باغرىم باسساڭچۇ؟

①دارىن ـ ئامبال

ئۇگۇت Ugut.cn

سۈيگەن يارىڭ نوزۇكنى،
ئەندى ئېلىپ قاچساڭچۇ؟

باقى: نوزۇك جىنىم ئېپ قاچاي،
ئاغى بولسا ئېيتساڭچۇ؟!

نوزۇگۇم: ئاكا ئاغى شۇ بولۇر،
يايلاق خەلقى جىم بولۇر.
قاچقان باشتا مۇڭ بولۇر،
مۇككەن جايلار بوك بولۇر.

بىز كىتەرمىز بۇ يەردىن،
بارغان كەلمەس دىيارغا.
ئاتا - ئانام مۇڭ قالۇر،
كوڭۇللىرى دوق بولۇر،

ئىزدەكچىلار جىق تولۇر،
بىز بۇيەردىن كەتكەندە.
....

بۇلبۇل قۇشنى سولاپ قويسا،
ئالتۇن بالداق قەپەزگە؛
كوڭلى ئۇنىڭ ئارام تېپىپ،
قاچماق ئويىنى قويارمۇ؟

مۇڭلۇق بولغان، غېرىپ نوزۇك،
ئامراغىغا قانمىسا؛
نوزۇك كوڭلى ئامراغىدىن،
بىردەم نېرى بولارمۇ؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

نوزۇك باشنى تۇتقۇن قىلسا،
كوڭلى ئۇنىڭ تۇتقان يوق.
يارى ئۇچۇن قۇربان بولسا،
نوزۇكباشتا ئارمان يوق.

نوزۇگۇم بىلەن باقى يىگىتنىڭ ئېيتىشقان قوشىقى

نوزۇگۇم: سەن سىغىندىڭمۇ مىنى؟
باقى: خويمۇ سىغىندىم مەن سىنى.
نوزۇگۇم: سەن قەيىرىڭدە سىغىندىڭ؟
باقى: مەن جىگەرىمدە سىنى.

نوزۇگۇم: سەن مىنىڭدىن سورىغىن،
كورگىن چىرايىمدىن ئېنى.
سەن مىنىڭ باقىم تۇرۇپ،
دەردىمنى بىلگەنىڭ قېنى؟

باقى: كۈندە كورمىدىم يارنى،
بىر كۈنى كورەرمەن دەپ.
ئۈمىت ئۈزمىدىم يارىدىن،
ئولمىسەم سۈيەرمەن دەپ.

ئالتىنچى ئاي كىرگەن چاغدا،
ئارا ـ گۈرجەك خامانىدا.
نۇزۇك يارنى كورۇشكە،
باقى يىگىت ئارمانىدا.

نەچچە كۈن بولۇپ كەتتى،
نوزۇك يارنى كورمۇدۇم.

ئۇگـۇت
Ugut.cn

تەقدىر بولسا كورەرمەن،
تېخى ئۈمىت ئۈزمۇدۇم.

ئالدىمدىن چىققان بىر تۇغ،
نوزۇك يارنىڭ ئايىغى.
كوڭۇلگە كەلگەن تۇيغۇ،
ئامراق كوڭۈل باغىقى.

نوزۇگۇمنىڭ تۇتۇپ كىلىنگەندىن كېيىن، كۇرە شەھرىدىكى
ئامبالنىڭ ئويىدە تۇرۇپ ئېيتقان قوشىغى

كەپ قالدىم باياۋانغا،
چىرىك كەلدى داۋانغا.
ئون ئىككى كۈن بولغاندا،
مەن تۇتۇلدۇم قاۋانغا.

شىسەن مازى① باخشىدۇر،
ئاغىچىسى خوپ ياخشىدۇر.
دەرتنى ئېيتىپ يىغلايمىز،
دەردىمىز مۇڭ - ناخشىدۇر.

ئاتامنى مەن سېغىنىدىم،
ئاكامنى مەن سېغىنىدىم.
تىرىكمىكىن شۇ ئاتام،
خەۋەر ئۇقماي يىغلىدىم.

ئاكامغا يېتەلمەسمەن،
ئاتامنى كورەلمەسمەن.

---

①چوقۇر مەدىنىسىدە.

ئاتامنى كورۇپ ئۇلسەم،
ھەرگىز ئارمان قىلماسمەن.

ئاكام مۇندا كىلەرمۇ؟
مىنى ئىلىپ كىتەرمۇ؟
بىر خەۋىرى يوق ئۇنىڭ،
قەشقەرگە تىچ يىتەرمۇ؟

نوزۇگۇم موگۇل خوجايىنىنىڭ ئويىدىن چىقىپ كەتكەنچە، 6 ئاي قىچىپ يۇرۇيدۇ. ئۇنىڭ جاڭگالدا قىچىپ يۇرۇپ ئىيتقان قوشىغى

ئالتە ئاي ياتتىم خاماندا،
نان پۇشۇردۇم ساماندا.
ئاجىز نوزۇك جاڭگالدا،
ئاتام يۇرەر قاياندا؟

سۇلۇن بىرىپ يامۇلغا،
ئەرىز قىپتۇ جاڭجۇڭغا①
جاڭجۇن يايى ئىۋەتتى،
مەندەك ئاجىز خوتۇنغا.

يايى چىقتى تۇتقىلى،
ئەژدىھاردەك يۇتقىلى.
ئونبەش يايى كىلىپتۇ،
نوزۇگۇمنى تۇتقىلى.

ھىچكىم مەندەك بولمىسۇن،
بالالارغا قالمىسۇن!

①ھەربى ئەمەلدار

ئۇگۇت
Ugut.cn

بىزگە كەلگەن دەرت-ئەلەم،
ھېچ بەندىگە كەلمىسۇن!

ئالتە ئاي بولدى يالغۇزمەن،
قەشقەر يولىنى بىلمەسمەن.
خۇدا مېنى ساقلىسۇن،
سولۇنلارنى كورمەسمەن.

نوزۇگۇمنىڭ دوڭ يامۇلدا تورۇپ ئېيتقان قوشىغى

ئامباللارنىڭ خاڭزىسى،
غۇلجىدا بار فاڭزىسى①.
چاقاي دىسەم چېقىلماس،
قولۇمدىكى كويزىسى.

خۇدا بەرگەن غۇنچەمنى،
سولۇن قالماق ئۇزەلمىدى!
خوتۇن قىلماق قەستىمۇ،
قەددىمنى پۇكلەلمىدى!

ئايىغىمدا كىشەن بار،
بوينۇمدا تاختاي تىڭگازە.
ئېلىپ قاچار نوزۇگنى،
بولسا ياخشى خوخەنزە.

يامۇلنىڭ بار ئوگزىسى،
ئونبەش غۇلاچ توغرىسى.
كورسەم ئەسكى كىگىزدۇر،
سولانغانلار موزىسى. ②

① ئوي — جايى
② قالپاق

ئەپيۇن تەرگەن سولاننىڭ،
نۇڭگۈز ئىدى جوزىسى.
ئۆلۈك قولىدا داۋزىسى①،
سول قولىدا خوزىسى②.

ئەپيۇن چەككەن جاللاتلار،
دوڭ يامۇلدا تارتىدۇ.
بىر قاپقارا، زەي ئۆيدە،
نوزۇك جىنىم ياتىدۇ.

داۋگۇاڭ خاندىن ھەت كەلسە،
„نوزۇگۇمنى ئۆلتەر!“ دەپ.
ئەل-جاما ئەت ئېيتىدۇ:
„جەننەت روھى كوتەر“ دەپ.

مويتۇڭزىدا چاپقاندا،
مەن ئالدىدا ئۆلەرمەن.
موللىلارنىڭ سوزىچە:
"بىھىش يۈزى" كورەرمەن.

نوزۇگۇمنىڭ زىنداندا ئېيتقان قوشىغى

نوزۇك بىلەك باغلاندى،
ئۆلتۈرگىلى چاغلاندى.
نوزۇگۇم ئۆزى يالغۇز،
شى يامۇلغا سولاندى.

---

① پىچاق
② ئەپيۇن سالىدىغان بانكا

ئۇگۇت Ugut.cn

„نوزۇگۇم" دەپ كوپ يىغلاپ،
ئاتام قەشقەردە قالدى.
يالغۇز مېھرىۋان ئاكام،
قالماق ئىچىدە قالدى.

كاشكى كورسەم ئاتامنى،
قالماقتىكى ئاكامنى.
كورمەي ئولۇپ كىتەرمەن،
قەشقەردىكى تاغامنى.

مەن كورمىگەن مومامنى،
مىنى تۇققان ئانامنى،
چاپسان بېرىپ ئولتۇرۇش!
ئۈچ ياشتىكى بالامنى.

يامۇل ماڭا قىيىندۇر،
ئولۇم ۋاقتى يېقىندۇر.
زالىملارنىڭ سورىقى،
پايدىسىز- بىر تىيىندۇر.

ئالدىمدىكى جاللاتلار،
قىلىچىنى ئوينۇتار.
مىنى ئۇشبۇ ئولۇمدىن،
قانداق كىشى ئاجرىتار؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

گۈلەمخان قوشىقى

«گۈلەمخان» ۋاقـەسى 1820- يىلدىن 1825-يىلغىچە ئىلى دەرياسى بويىدىكى «ئويمان بۇلاق»دىگەن جايدا يۈز بەرگەن. بۇ يەردە بىر كەمبەغەل دىخان بولۇپ، ئۇنىڭ گۈلەمخان ۋە زىلەمخان دىگەن ئىككى ئاچا - سىڭىل قىزى بار ئىكەن.چوڭ قىزى گۈلەمخان تىبخى ئونبەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپ،ئۇنى ئەنـگەن چولاق دىگەن بىر قىرى شاكيۇ مەجبۇرى ھالدا ئۆزىنىڭ كىچىك خوتۇنلۇغىغا ئالماقچى بولىدىكەن، لىكىن، جاسارەتلىك گۈلەمخان شاكيۇنىڭ پوپوزا قىلىشى ۋە ئالداپ بىقىشىغا بوي بەرمەي ، قاتتىق قارشىلىق كورسۇتىدىكەن ھەمدە ۋاقىتنىڭ ئوتۇشىگە ئەگىشىپ،ئۆزى ياخشى كورىدىغان بىر يىگىت بىلەن قىچىپ كىتىپ ، زالىم شاكيۇ ئولگەندىن كىيىن،ئۆز يۇرتى ئوي-مان بۇلاققا قايتىپ كىلىدىكەن. گۈلەمخان ھەققىدىكى قوشاق بىر تارىخى قوشاقلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئۇيغۇر خەلقىـنىڭ توي قوشاقلىرى سۈپىتىدىمۇ خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالـغان .ئۇنىڭدا، خەلقنىڭ گۈلەمخانىنىڭ بەختىسىزلىكىگە ئىچ ئاغرىتىپ، زالىم شاكيۇلارغا نەپرەت بىلدۈرۈش روھى مەدھىـلەنگەن، ئازات زامانغا بولغان ئىنتىزارلىغى ئەكس ئىتىلگەن. بۇ قوشاقلار تارىختىن بۇيان كۈچلۈك تەسىرگە ئىگە بولۇپ كەلمەكتە.

گۈلەمخانىنىڭ قوش پوپۇكى،
يەرگە تىگەمدۇ؟
ئونبەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپ،
ئەرگە تىگەمدۇ؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

كىمنىڭ ـ كىمنى يار تۇتۇشىنى،
ھەر كىم بىلمەمدۇ؟
ئۆزى سۆيمەي، مەيلى بولماي،
ئەرگە تېگەمدۇ؟

گۈلەمخاننىڭ تۇرغان يېرى،
ئويمان بولاقتۇر،
گۈلەمخاننى زورلاپ ئالغان،
شاڭيۇ چولاقتۇر.

گۈلەمخاندىن باشقا قىزنى،
قېرى ئالامدۇ؟
گۈلەمخېنىم چولاقلارغا،
زايا بولامدۇ؟

قويلىرىمنى ھەيدىۋەتتىم،
ئويمان بولاققا.
گۈلەمخاننى تۇتۇپ بەردى،
شاڭيۇ چولاققا.

گۈلەمخاننىڭ قوش پوپۇكى،
يەرگە سورۇلدى.
يۈرەكتىكى سېرىق سۇلار،
قانغا ئورۇلدى.

چىقىپ باقسام گۈلەمخېنىم،
تويۇق كېلەدۇ.
ساڭامىكىن، ماڭامىكىن،
تەقدىر بىلەدۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئالتە-يەتتە كەپتەرلىرىڭ،
قوندى تېرەككە.
تاۋا توندا ئالتۇن تۈگمە،
پاتتى يۈرەككە.

گۈلەمخاننىڭ كەيگەن ئەگنى،
تاش پېشى سولجۇر .
قېرى بىلەن ياتماڭ ھەرگىز،
ساقىلى سانجۇر.

گۈلەمخېنىم ئوبدان بالا،
چېچى ئاز ئىكەن.
گۈلەمخاننى ئالغان شاكيۇ،
تۈتەك تاز ئىكەن.

قارا كوكۇل زالىم شاكيۇ،
ئالدىرىما تېخى.
بوينۇڭدا بار گۈلەمخاننىڭ،
قىزىل تىرنىغى.

راھەت كورۇش زالىملارنىڭ،
ھەققى دىمەگلا.
ئەلەم تارتىش كەمبەغەللەر،
باقى دىمەگلا.

ئامان بولساق يوقۇتارمىز،
شاكيۇ قېرىنى.
سۈيىدىغان زامان كېلەر،
ھەركىم يارىنى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سادىر پالۋان قوشاقلىرى

سادىر پالۋان ـ ئىلى دىخانلار قوزغىلىڭىنىڭ سەركەر-
دىسى، يالقۇنلۇق خەلق قوشاقچىسى. ئۇ، 1798 ـ يىلى كۈزدە
هازىرقى غۇلجا ناهىيىسىنىڭ مولتوختىيۈزى يېزىسىدىكى بىر
يالىلانما دىخان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

18 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى چىڭسۇلالىسى پۈتۈن جوڭ-
گوغا هوكۇمرانلىق قىلىۋاتقان چاغلار بولۇپ، جۇڭگودىكى هەر
مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشى قاتتىق خانى ـ ۋەيرانچىلىق ئىن-
چىدە قالغان ئىدى. بۇ دەهشەتلىك زۇلۇملارنى ئۆز بېشىدىن
ئۆتكۈزگەن ۋە ئۆز كوزى بىلەن كورگەن ياش سادىرنىڭ قەل-
بىدە زۇلۇمغا قارشى ئوچمەنلىك ئوتى يالقۇنلايدۇ. چىڭ سۇ-
لالىسى چىرىكلىرىنىڭ دىخانلارنى ناهەق جازالاشلىرىغا بىر
نەچچە قېتىم قارشى چىقىدۇ. مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ
نامى ئەل ئىچىدە تارقىلىدۇ. شۇنداقلا ئۇ، ئەكسىيەتچى هوكۇ-
مەت تەرىپىدىن گۇمانلىق دەپ سانىلىدۇ. شۇڭا ئۇ، ئۆز يېزى-
سىدا تۇرالماي، غۇلجىنىڭ قازانچى دېگەن يېرىدە 50 كىشى-
لىك ئەترەت قۇرىدۇ ۋە ئۇنى 300 كىشىگە تەرەققى قىلدۇرۇپ
ئەكسىيەتچى هوكۇمەتكە قارشى قوزغىلاڭنى باشلايدۇ. سادىر
پالۋان يېتەكچىلىكىدىكى قوزغىلاڭچىلار 1860 ـ يىلدىن باش-
لاپ ئىلى ئاشلىق سېپى، چىلپەنزە، بايانداي، كۈرە قاتارلىق
كونا قەلئەلەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، دىخانلار قوزغىلىڭىدا غەلىبە
قازىنىدۇ. سادىر پالۋان 40 يىلدىن ئارتۇق كۈرەش جەريانى-
دا 13 قېتىم تۈرمىگە تاشلىنىدۇ. لېكىن، بۇ ئىبغىر كۈنلەر

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۇنىڭ قەددىسىنى پۈكەلمەيدۇ، ئەكسىچە ئۇ، كۈرەش داۋامىدا چېنىقىدۇ، تەدبىرلىك، قاتتىق قوللۇق، ئوتكۈر باشلامچى بولۇپ يېتىشىدۇ.

سادىر پالۋاننىڭ قوشاقلىرىدىن بىز 19 - ئەسىردىكى ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىنىڭ ئازاپ - ئوقۇبەتلىك تۇرمۇشى، ئۇلارنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى ۋە كۈرەشچان ھاياتىنى رۇشەن كورىۋالالايمىز.

سادىر پالۋاننىڭ يامۇلدىن قېچىپ چىققان ۋاقىتلىرىدا
ئېيتقان قوشىغى

يامۇلغا چۈشۈپ قالدىم،
چۈسا بىلەن پىتلارغا.
ۋاڭزى «پۇل» دەپ ھەيدەيدۇ،
ئۇلگۇرمەيدۇ ئىتلارغا.

ۋاڭزى ئالسام دەيدۇ،
ۋاڭزىغا نىمە لازىم؟
يار خالتا ئەۋەتىپتۇ،
يامۇلدا يېتىپ تازىم،

يامۇلدا تولا يېتىپ،
چېچىم بىر قۇچاق بولدى.
مەن يامۇلنى تەشكەندە،
قوۋۇرغام پىچاق بولدى.

يامۇلنى تېشىپ قويۇپ،
ئىككى چىقتىم تالاغا.
مېنى باققان بەش يايى،
ئەندى قالدى بالاغا.

ئۇگۇت
Ugut.cn

يامۇلدىن قاچقان ۋاختا،
قازانچى① بىلەن قاچقان.
چىرىكلەر قوغلاپ كەلسە،
قار كېچىپ داۋان ئاشقان.

يامۇلدىن قېچىپ چىقىپ،
تاغلارنى ماكان ئەتتىم.
قوساق ئېچى يامانكەن،
شالۋۇرنى② كاۋاپ ئەتتىم.

شالۋۇرنى كاۋاپ ئەتسەم،
بىر تاتلىق بېغىر بولدى.
تاغلاردا قېچىپ يۈرۈپ،
ئاتلىرىم يېغىر بولدى.

ئېگىز تاغنىڭ قارىغىيى،
قىشلىغى شالاڭ ئوخشاش.
ھەربىيمنى③ يەي دىسەم،
ئۆزەمنىڭ بالام ئوخشاش.

يامۇلدىن چىققان كۈنى،
يولداش بىلەن تېپىشتىم.
قوغلاپ چىققان چىرىك بىلەن،
ئۈچ كۈنگىچە ئېتىشتىم.

① جاي ئىسمى
② ئېيوە ئىشتان
① مىنگەن ئېتى

ئۈگـۈت
Ugut.cn

مەن بىلمەس نە يامۇل بار،
بولدى يۈرۈگۈم پارە.
بالا كەلسە بېشىمغا،
تارتماسقا نىمە چارە؟

مەن يامۇلدىن قاچقاندا،
بىر مانجۇ بىلەن قاچقان.
سالاسۇنغا سولاپ قويسا،
قۇلۇپ تولغاپ، ئىشىك ئاچقان.

يامۇلدىن قېچىپ چىقىپ،
بەش كۈن ماڭدىم پىيادە.
بىر موڭغۇل ماڭغىن دەيدۇ،
دولەت بەرسۇن زىيادە.

يامۇلدىن قاچقان كۈنى،
ياتقان يېرىم يان بۇلاق.①
خۇدا يىمدىن تىلەيمەن،
ماڭا بەرسۇن بىر ئۇلاق.

يامۇلـدىن قېچىپ چىقىپ،
ئاغامچا تېپىپ ئالدىم.
مەنمىنگەن ئالا ئاتنى،
ئون سەرگە سېتىپ ئالدىم.

يامۇلدىن قاچار چاغدا،
لوسىنشى ئامال تاپتى.
سىپىلنى تېشىپ قويۇپ،
توشۇككە چاپان ياپتى.

① جاي ئىسمى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

يامۇلدىن قېچىپ چىقىپ،
ئون كۈن ماڭدىم پىيادە.
تۇتامدۇ، تۇتالمامدۇ؟
بۇيرۇق بىلەن ئىرادە .

يامۇلدىن قېچىپ چىقىپ،
خىيال كىردى بېشىمغا.
پىچاق، چاقمىغىم خالتا،
شاۋانخان قاياشىمغا.

يامۇلنىڭ ياغاچلىرى،
ئىگىز قارىغاي چەكزە.
سادىر دىگەن خوخەنزە،
قولىدا قىلىچ، نەيزە.

يامۇلنىڭ ياغاچلىرى
قىزىل سىردا سىرلاغلىق.
مېنى باققان بەش يايى،
ئۈرۈمچىدە سولاغلىق.

يامۇلنىڭ ياغاچلىرى،
ئىگىز قارىغاي چەكزە،
يامۇلدىن قېچىپ چىققان
سادىر ئوزى خوخەنزە.

يامۇلنىڭ ياغاچلىرى،
ئالا-ئالا ئالىماچ.
مەن يامۇلدا ياتقاندا،
باللار قالدى يالىڭاچ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سادىر بىر ئوغۇل بالا،
ياۋان يەرنى خالايدۇ.
بىر يامبۇ بېرىپ قويسام،
ئولتۇرمەيدۇ، پالايدۇ.

سادىر پالۋاننىڭ بېشىدىن كوچۇرگەن دەرت-ئەلەملەرنى
يادىغا كەلتۈرۈپ ئېيتقان قوشىقى

سادىر دەپ ئېتىم يامان،
ئونبەش ياشتا ئاتالغان.
دەسلەپتە تۇتۇلغاندا،
قومۇلخانغا پالانغان.

سادىرنى تۇتۇپ بەرگەن
ئاق جاڭزىدىكى شاڭيۇ.
جان باقماق ئۈچۈن ساتتىم
قۇمۇل شەھرىدە ياكيو.

تەلكىنىڭ تېغى دەيدۇ،
بۇ ياتار ماكانىمدۇر.
نىمە قىلساڭ قىل شەڭگەن،
بۇسىنىڭ زامانىڭدۇر!

سادىرمەنۇ- سادىرمەن،
سادىر بولماي كىمدۇرمەن.
تاغ يولىنى سورىساڭ،
بىرنى قويماي بىلۈرمەن.

يوللاردا كېتىپ بىرىپ،
قاتتىق نېنىمنى يىدىم.

ئۇگوت
Ugut.cn

بىر مانجۇ سوراپ ئىدى،
مەن ئۆزۈم خەنبىن①دىدىم.

سادىرنىڭ مىنگەن ئېتى،
ساغرىسىدا ئالىسى.
ئىلىدا خوتۇن قالدى،
قۇچىغىدا بالىسى.

چىرىك چىقتى يېپىلىپ،
سادىر ئاتتى پېتىنىپ.
دالىدىكى قارا تاش،
جۇۋامنى ئالدى يېپىنىپ.

قوغلاپ چىققان چىرىكنىڭ،
مىنگەن ئاتلىرى قاشقا.
چىرىك ئاتىدۇ تاشقا،
سادىر ئاتىدۇ باشقا.

لاتىدىن «پوپۇش» تىكسە،
كورمىگەنلەر «خەي» دەيدۇ.
سادىرنىڭ ئۈنى چىقسا،
چىرىك قورقۇپ «ھەي» دەيدۇ.

چوڭ يولدا كىتىپ بارسام،
بىر چىرىك «مەكە» دەيدۇ.
باشقا تارتىپ بىر سالسام،
«بولدى ماڭ، كېتە» دەيدۇ.

① خەنزۇ ئەسكەرى مەنىسىدە

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئېسست، ئومرۇم ئوتۇپ كەتتى،
زەي زىنداندا-سولاقتا.
ھېچبىر راھەت كورمۇدۇم،
ئەلەم تارتىپ قاماقتا.

ئايلىنىپ تولا يۇرۇپ،
خويما زىرىكتىم شەدىن.
خۇدايىم ئايرىمىسۇن،
„قازانچى" دىگەن يەردىن.

„قازانچى" دىگەن يەرنى،
چىرىكلەر تاپالمايدۇ.
يىراقتىن قاراپ تۇرسام،
بىر دوڭدىن ئاشالمايدۇ.

سادىر ياتقان كاماغا،
ئوچار قانات كىرمەيدۇ.
مەن بۇ يەردە يۇرىمەن،
باللىرىم نىمە يەيدۇ؟

ئات مىندىم كورەڭ قاشقا،
سەكرەتتىم تاشتىن-تاشقا.
چىرىك ئاتىدۇ تاشقا.
سادىر ئاتىدۇ باشقا.

قار كېچىپ تولا مېڭىپ،
ئوتۇكۇمنى ھول قىلدىم.
تاشقا مالخاي كەيگۇزۇپ،
چىرىكلەرنى گول قىلدىم.

چىرىك قاچتى ئىلىغا،
ئېتىپ چۇشۇردۇم بىلىغا.
سەكرەپ چۇشۇپ ئېتىمدىن،
نەيزە تىققىتىم گېلىغا.

ئىزدەشكە پۇرسەت بەرمەي ،
زالىم قاچىلىق چىققان .
بۇ دەرتلەرگە چىدىماي،
سادىر ئاتلىنىپ چىققان.

مېنى تۇتىمەن دىگەن ،
سەن تاغلىق، قارا تاغلىق .
مېنى سەن تۇتالمايسەن،
ئوغۇل بالىمەن قاۋرۇق.

ئاق بوز ئېتىم ئامانمۇ ؟
كوك بوز ئېتىم ئامانمۇ ؟
چىرىكلەرنى ئولتۇرگەن
سادىر ئوزى يامانمۇ ؟

بالىلىرىم يىتىم قالدى،
قىيچقارسام ئۇنۇم يەتمەس .
قورقماس غەيرىتىم باردۇر ،
ئول ئۇچۇن بېشىم كەتمەس .

سادىر پالۋاننىڭ ئەل-يۇرتىنى، بالا-چاقىسىنى
سېغىنىپ ئېيتقان قوشىقى

ئاتىسىدىن يىتىم قالغان،
ئانىسىدىن يىتىم قالغان.

ئۆگۈت Ugut.cn

يىتىم قالغاندا مەن ئالغان ،
ھەمىدە ئاتلىق ئامان بارمۇ ؟

ئاق بوز ئېتىم ئاچ قالدى ،
بىر ئېتەك سامان بارمۇ ؟
ئاغزىمغا ئىلىم سالغان ،
داموللام ئامان بارمۇ ؟

ئاق بوز ئاتقا نان بەرگەن ،
تورۇق ئاتقا چوپ بەرگەن ،
سادىر ئۈچۈن جان بەرگەن ،
ھەمىدە ئاتلىق ئامان بارمۇ ؟

مېھمانلار كىلىپ چۈشكەن ،
چىراقلار يېنىپ ئۆچكەن،
غەمكىن كوڭلۇمنى يەشكەن،
سارىيىم ئامان بارمۇ ؟

ئويۇمنىڭ توردە يېتىپ،
ساچقاننى ماراپ ياتقان،
كالا گوشىنى تەڭ يىگەن،
موشۇكلىرىم ئامان بارمۇ؟

بوسوغامنى بېسىپ ياتقان،
كېچە-كۈندۈز قاۋاپ ياتقان،
جاپايىمنى تولا تارتقان،
بويناقلىرىم ئامان بارمۇ؟

چوڭ ئاكامنىڭ باللىرى،
مېنى كىچىك دادام دەيدۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

مېنى كىچىك دادام دېگەن،
قۇلۇنلىرىم ئامان بارمۇ؟

ئالتىنچى ئاينىڭ ۋاقتىدا،
مىۋە - چىۋە پىشىدۇ.
ئۆزى پىشىپ ئۆزى چۈشكەن،
ئالما، ئۆرۈك ئامان بارمۇ؟

چوڭ كۆرەڭنىڭ يولىدا،
ئالدىم ھېمىدەمگە يىپلىم.
بەش بالامنىڭ ئىچىدە،
ئەڭ كىچىگى مەمەت ئىبلىم.

رۇشەنگۈل دەپ بالام بار،
دادا دەيدۇ ھەجەپ تاتلىق.
بەش بالامنىڭ ئىچىدە،
كىچىگى دەنىخان ئاتلىق.

بەش بالامنىڭ ئىچىدە،
چوڭى «يەننامە» ئوقۇيدۇ.
مېنى مويتوكزىدا چاپسا،
تېنىمنى قاغا چوقۇيدۇ.

ئۆرۈمچىگە پالاندىم،
ھېمىدە توقاچ ياققىن.
بەش بالام يېتىم قالدى،
تېنەتمەي ئۇبدان باققىن.

سادىر دەپ ئېتىم قالدى،
داڭزىدا خېتىم قالدى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

بايانداي ئۆرۈشى ھەققىدە

1851- يىلى يانۋاردا، خۇڭشۇچۈەن رەھبەرلىك قىلغان تەيپىڭ-تيەنگو قوزغىلىڭى گۇاڭشى ئۆلكىسىنىڭ سەيجىڭسەن رايونى جىڭتيەن يېزىسىدا كۆتۈرۈلۈپ، 2 يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە 8 ئۆلكىگە تارىلىپ، ناھايىتى زور تەسىر پەيدا قىلدى. قوزغىلاڭچى قوشۇن نەنجىڭنى پايتەخت قىلىپ، 14 يىل چىڭ سۇلالىسىگە قارشى ئىنقىلاۋىي ھاكىمىيەتنى تۇتۇپ تۇردى. لېكىن، چىرىپ كەتكەن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جاھانگىرلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ يەرلىك مىللىتارىستلاردىن زىلگوفەن، زىڭ گوچۈەن، لى خۇڭچاڭ، زوزوڭتاڭ قاتارلىقلارنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، بۇ دېخانلار قوزغىلىڭىنى مەغلۇپ قىلدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تەيپىڭ تيەنگونى باستۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، شەندۇڭدىكى نەندالىڭ، غەربىي شىمالدىكى خۇيزۇلار قوزغىلاڭلىرىنى بېسىقتۇرۇپ ئاندىن شىنجاڭغا ئىلگىرىلىگەن ئىدى.

خېتىمنى ئوقۇپ باقساڭ،
بەش بالام يېتىم قالدى.

كۆرە يولىدا يۈرۈپ،
مەپەك سۈندىمۇ شەگگەن؟
سادىرنى تۇتۇپ بېرىپ،
كۆڭلۈڭ تىندىمۇ شەگگەن؟

بۈگۈن كۈنگە پەيشەنبە،
كەل، مەيىنى قوش ئەندى.
ئۆرۈمچىگە پالاندىم،
ئەل - ئاغىنە خوش ئەندى!

ئۇگۇت Ugut.cn

شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىدىكى قوزغىلاڭ ۋە بۇ قوزغىلاڭ نەتىـ
جىسىدە قۇرۇلغان „ئىلى سۇلتانلىقى“ ئەنەشۇ تەيپىڭ ـ تيەنگو
ئىنقىلاۋىنىڭ يېڭى تارىخى شارائىتتىكى داۋامىدۇر. باياندايـ
دىكى قوزغىلاڭ چىرىكلەشكەن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمرانلىرىغا
قارشى ئېلىپ بېرىلغان بىر قېتىملىق دېھقانلار ئىنقىلاۋىسى
بولدى.

چىڭ سۇلالىسى جوڭغارلارنى تىنجىتىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي
شىنجاڭدا ئەسكەر تۇرغۇزدى. ئىلى رايونىدا جاڭجۈن مەھكىمىـ
سى قۇرۇپ، يۈز مىڭغا يېقىن چېرىك توختاتتى. بىر قىسىم
يۇقىرى قاتلام ئەكسىيەتچىلەر يەرلىك فېئوداللار بىلەن
بىرلىشىپ، خەلقنى تالان- تاراج قىلدى. باج-سېلىقلار
كۈنسىرىنىڭ ئۈستىگە يېڭىسى چاپلىنىپ تۇردى. ئەمگەكچى
خەلق ھالاكەت گىردابىغا كېلىپ قالدى. ئىلى ئاسمىنىنى
قاپ-قارا بۇلۇتلار قاپلىۋالغان ئەنە شۇنداق شارائىتتا، 1864-
يىلى ئىلىدىكى ئۇيغۇرلار ۋە باشقا مىللەت ئەمگەكچىلىرى
قولىرىغا تۆمۈر توقماق ئېلىپ، يەرلىك فېئودال- ئەمەلدار-
لارغا قارشى جەڭگە ئاتلاندى. ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەتنىڭ ئەمەل-
دار ۋە ئەسكەرلىرى بايانداي ۋە كۆرە سېپىللىرىغا بېكىندى.
سادىر پالۋان باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئالدىدا تۇرغان
مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى ئىلىدىكى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمران-
لارنىڭ مەمۇرىي ۋە ھەربىي مەركىزى بولغان بايانداي سېپىلىنى
ئېلىش ئىدى. بىراق، سېپىل ناھايىتى مۇستەھكەم بولغىنى
ئۈچۈن قوزغىلاڭچىلار دەرھال سېپىل ئىچىگە بۆسۈپ كىرەلمەيدۇ.
قوزغىلاڭچىلار بۇ ھەقتە كۆپ باش قاتۇرىدۇ. ئۇلار بايانداي
سېپىلىغا ئىككى قېتىم ھۇجۇم قىلىدۇ. سېپىل ئاستىغا لەخمە
كولاپ، دورا كۆمۈپ سېپىلنى پارتلىتىپ، ئومۇمى ھۇجۇمغا ئەپلىك

ئۇگۇت
Ugut.cn

ۋە داغدام يول ئاچىدۇ. ئاندىن قوزغۇلاڭچىلار سىپىلغا بىسىپ كىرىپ ئەمەلدار ۋە ئەسكەرلەرنى مەغلۇپ قىلىپ غەلىبىنى قولغا كەلتۈرىدۇ. بۇ قوشاق تارىختا بولۇپ ئۆتكەن ئەنە شۇ باياندىكى ئۇرۇشى ھەققىدە توقۇلغان.

جاڭجۇن دىگەن ئىپلاسنىڭ ،
زۇلۇمىغا چىدىماي ؛
چىققتى خەلق سىپىلغا ،
غەزەپلىنىپ توختىماي.

قورقۇپ جاڭجۇن ئالۋاستى ،
كىردى سىپىل ئىچىگە .
مەھكەم ئىكەن سىپىلى ،
يەتمىدۇق ھىچ ئىپىگە .

قورشاپ تۇرغان خالايىق ،
ئوزگەرتمىدى گىپىنى .
شۇ سىپىلغا كىرىشنىڭ ،
قىلماق بولدى ئىپىنى .

جاپا چەككەن يارەنلەر،
پىدا قىلدى جىنىنى .
دارۋازىغا ئوت قويسا ،
تاقىۋالدى ئىچىنى .

قالدى ھەممە قايغۇرۇپ ،
ئويلاپ ، چايقاپ بىشىنى .
چىقىپ سادىر پالۋان ،
قولغا ئالدى تىششىنى .

ئۇگۇت
Ugut.cn

كولاپ سىپىل تېگىنى ،
كومدى كوپلەپ دورىنى .
پىلتا بىلەن ئوت ياقتى ،
قىلىپ ئوبدان ئېپىنى .

گۇمبۇرلىگەن ئۇن بىلەن ،
ۋەيران بولدى سېپىلى .
غېمىنى يەپ جاڭجۇڭنىڭ ،
هودۇقۇشتى چېرىگى .

شۇندا خەلق يۈگۈردى ،
ئاندا قاتتىق جەڭ بولدى .
تەييارتاپلار ئولۇگى ،
سېپىل بىلەن تەڭ بولدى .

جاڭجۇن باشلىق چوڭلىرى ،
توت ئىشىككە يۈگۈردى .
ئوزىنى ئوزى باشلاپ ،
ئولۇمگە ئۇلگۇردى .

شۇكۇنىلا خالايىق ،
دۇشمەنلەرنى چېپىشتى .
غەزەپ بىلەن گېلىغا ،
نەيزىلەرنى تىقىشتى .

تالقان يىگەن خەلقلەر ،
نىمەتلەرگە يېتىشتى .
ئازات بولۇپ زۇلۇمدىن ،
مۇڭلىرىنى ئېيتىشتى .

ئۇگۇت Ugut.cn

مايىمخان قوشىقى

1864-يىلىدىن 1871-يىلىغىچە بولغان مەزگىللەردە ئۇيغۇر خەلقى مەنچىڭ هوكۇمرانلىرى سىنىپىنىڭ پارىخور ئەمەلدارلىرى ۋە ئۆز مىللىتى ئىچىدىكى زېمىندار، جازانىخور، بەگ، بوجاڭلارنىڭ زۇلۇمىدىن تولۇمۇ ئېزىلدى، كېچە-كۈندۈز باي، ئەمەلدارلارغا ئىشلەپ قوساقلىرىنى باقالمايقالدى. ئېغىر ئالۋاڭ-سېلىقلار دەستىدىن خەلق قاڭغىر قاخشىدى، ئۇلار زۇلۇمغا قارشى كوتۇرۇلۇش قىلىسا، ئەزىز باشلىرى كېسىلدى. مايىمخان ئەنە شۇ چاغدا زۇلۇمغا قارشى كوتىرىلگەن خەلق ئارىسىدىن چىققان بىر قەهرىمان بولۇپ، ئۇنى ئۆزۋاقىتدىكى ئەكسىيەتچى هوكۇمەت قىلىچ بىلەن چېپىپ ئولتۇرۇۋەتكەن.

بۇ قوشاق-ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شانلىق تارىخىدا پارلاق نۇر چېچىپ تۇرغان ئۇلۇغ قەهرىمانلار ئوتكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئەركىنلىك ئۈچۈن بەل باغلاپ، زۇلۇمغا قارشى باتۇرلارچە كورەش قىلغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئېقىتقان ئىسسىق قانلىرى چوقۇم بۈگۈنكىدەك هەقىقى خەلق ئازاتلىقىنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بەرگەن.

زىندان ئېمى ئېگىز تام،
ئۇنىڭ ئىچى گورۇستان.
ئەرەنلىككە بەل باغلاپ،
شېهىت ئۆلگەن مايىمخان.

مايىمخان ئۆزى ئوبدان،
بەزىدە خۇيى يامان.
ئۇنىڭ جېنىنى ئالدى،
قان ئىچەر قارا زامان.

خان خوجامنىڭ بوز ئېتى ،
دەريالاردا ئۈزەمدۇ ؟
مايىمخاندەك باتۇرنى ،
دارىن ئوبدان كورەمدۇ ؟

ئاتا بولغىنىڭ قېنى !
ئانا بولغىنىڭ قېنى !
قىلىچ بىلەن چاپقاندا ،
تىلەپ ئالغىنىڭ قېنى ؟

ئالدىمىزدا تورت مانجۇ ،
قىلىچىنى ئويناتتى .
ھېكىم بەگ بولاپ بەرسە ،
ئولتۇرمەيتتى، پالايتتى .

تۇرپاننىڭ يولى قۇملۇق ،
ئوتۇپ بولغىلى بولماس .
ئاتىمىش يامبۇنى ئېلىپ ،
بىكار تۇرغىلى بولماس .

ئاتمىش يامبۇنى ئېلىپ،
دارىن ئامبال تويامدۇ؟
مايىمخاننى ئولتۇردى،
خۇنى ئۇنى قويامدۇ؟

كونا شەھەردە ئاق تېرەك،
يېڭى شەھەردە كوك تېرەك.
ئەل جامائەت ئىششىغا،
مايىمخاندەك ياش كېرەك.

ئۇگۇت
Ugut.cn

گۈلباغ سۈپەت قەشقەردەك،
يېڭى سوققان شەھەر بارمۇ؟
مايمخان شېھت بولدى،
ئاڭا ئوخشاش ئەر بارمۇ؟

كوچ - كوچ قوشىقى

چار پادشا ھوكومىتى تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن1871-يىلى 6-،7- ئايلاردا ئەسكەرئەۋەتىپ، ئىلىمىزنىڭ ئىلى رايونىنى ئىشغال قىلىۋالدى. چارروسىنىڭ ئىلىغا بېسىپ كىرگەن چاغدىكى « ۋەدىسى » بويىچە، ئىلىدىن ئەڭ كېيىن بولغاندىمۇ 1876-يىلىنىڭ ئاخىرىدا چېكىنىپ چىقىپ، ئىلىنى ئىلىمىزگە تاپشۇرۇپ بېرىش كېرەك ئىدى. 1878-يىلى مەنچىڭ ھوكومىتى زوڭخۇنى پېتىربورگغا تۈنجى قېتىم چار پادىشا ھوكۇمىتى بىلەن ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىش مەسىلىسى ئۈستىدە تەنپەن ئېلىپ بېرىشقا ئەۋەتتى.1881-يىلى 2- ئاينىڭ ئاخىرىدا پېتەربورگدا ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىش ھەققىدىكى«ئۆزگەرتىلگەن شەرتنامە» تۈزۈلدى. بۇ شەرتنامىدا » چار- روسىيە ئېكەس دەرياسى ۋادىسىدىكى جايلارنى ۋە ئىلىدىكى 9 شەھەرنى جۇڭگوغا قايتۇردى. لېكىن ئىلىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى قورغاس دەرياسىنىڭ غەربىدىكى رايونلىرىنى ئېلىپ قالدى؛ قەشقەر ۋە تارباغاتايدىكى جۇڭگو- روسىيە چېگرىسى ئايرىم تەكشۈرۈپ بەلگىلىنىدۇ. مەنچىڭ

ئۇگۇت
Ugut.cn

ھۆكۈمىتى روسىيە ئارمىيىسىنىڭ ئىلىنى ئاتالمىش «ۋاكالىتەن ساقلاش» خىراجىتىنى 9 مىليون روبلىغا كۆپەيتىشكە قوشۇلىدۇ، روسىيە جۇڭگو - روسىيە ئارىسىدىكى بۇرۇنقى شەرتنامىلارغا ئاساسەن ئىلى، تارباغاتاي، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا كونسۇلخانا، سودا ئورۇنلىرى قۇرغاندىن تاشقىرى يەنە جايۇگۇەن، تۇرپانلاردىمۇ كونسۇل ئورۇنلاشتۇرىدۇ» دېيىلگەن.

ئىلى چاررۇسىيەنىڭ قولىدىن قايتۇرۇپ ئېلىنغاندىن كېيىن، خەلق ئىككى تەرەپلىمە زۇلۇم ۋە بېسىمغا ئۇچرىدى. بىرى، چاررۇسىيە جاھانگىرلىكىنىڭ ئالداش، تەھدىت سېلىش، پوپوزا قىلىشى بولدى؛ يەنە بىرى، مەنچىڭ سۇلالىسى قوزغولاڭ كۆتەرگەن خەلقتىن دەھشەتلىك ئۆچ ئالدى. شۇنىڭ بىلەن ئىلىدىكى ئۇيغۇرلاردىن 56 مىڭ ئۆيلۈك، خۇيزۇلاردىن 12 مىڭ ئۆيلۈك خەلق مەجبۇرى ھالدا سوۋېت زېمىنلىرىگە كۆچۈرۈلدى. كۆچۈشكە ئۇنىمىغانلار دەھشەتلىك ئۇرۇپ دۇمبالاندى. كۆچۈرۈلگەنلەر روسىيىگە كىرگەندىن كېيىن قۇللارچە مۇئامىلىگە ئۇچرىدى. بۇ قوشاقتا چاررۇسىيىنىڭ ئەنەشۇ جىنايىتى پاش قىلىنىپ، خەلقنىڭ جاھانگىرلارغا بولغان قاتتىق ئۆچمەنلىكى ۋە غەزەپ-نەپرىتى ئىپادىلەنگەن. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆز ئانا يۇرتى، ئۇرۇق-تۇغقانلىرى ۋە يۇرتداشلىرىنى چوڭقۇر سېغىنىش ھېسسىياتى سۈرەتلەنگەن.

ئاق پادىشا لەشكىرى،
ئالتۇن كولاپ، تاش كەستى.
دېخانلارنى «كۆچ-كۆچ» دەپ،
قىلىچ بىلەن باش كەستى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

«ئالمۇتىغا كوچ» دەيدۇ،
بارارىيىز ىمىز قۇملۇق.
راس گېپىنى ئېيتمايدۇ،
كوزى كوك، بېشى يۇڭلۇق.

بۇ يولدا تولا مېڭىپ،
پۇتۇم قاپىرىپ كەتتى.
ھارۋۇغا چۇشەي دىسەم،
ھوكۇز ئالدىراپ كەتتى.

بۇ يولدا تولا ماڭدىم،
بۇ يول مىنىڭ يولدۇشۇم.
ھېرىپ-ئېچىپ كەلگەندە،
سۇ بەردى بىر قولدوشۇم.

ئىلى يولىدا تاللار،
ھەر تاللاردا مارجانلار.
خەقنىڭ شەھرىدە ئىشلەپ،
ئۇپراپ كەتتى بۇ جانلار.

خۇيمۇ خار بولۇپ كەتتۇق،
ياقا يۇرتلاردا ئىشلەپ.
يار خالتا ئەۋەتىپتۇ،
«يىسۇن» دەپ توقاچ چىشلەپ.

چىلەك ـ چىلەك دەيدىكەن،
ماختىغىچىلىك يوق چىلەك.
كەلگىچە ياياق كەلدۇق،
ئەتۇر ئىكەن بۇ پەلەك.

ئۇگۇت
Ugut.cn

چوللەرگە چىقىپ كەتسەك،
چولنىڭ بورىسى باردۇر.
كوچ - كوچ بولغان ئەللەرنىڭ،
قىرى-چۇرىسى باردۇر.

كوچمەن بولغان ئادەملەر،
قىلۇىگە قاراپ ماڭدى.
كوچمەي قالغان ئادەملەر،
زالىم قولىدا قالدى.

ئۇسەككە بارارمىز دەپ،
ئۇسەكچى خىيال قىلدى.
ياركەنت دىگەن يەرلەرگە،
كوچۇپ بارغانلار بولدى.

ياركەنت دىگەن يەرلەردە،
قارا ياغاچ كوپ ئىكەن.
غېرىپلىق ئەسەر قىلسا،
خەق دەرتلىك بولار ئىكەن.

كەتمەيمىز دىگەن بىلەن،
بۇ ئىشقا نىمە چارە.
غۇلجىنى بىسىپ ئالدى،
دىلىمىز سۇنۇق پارە.

ئۇسەككە بارارمىز دەپ،
ئەسكى تام ئارا ياتتۇق.
ئوي - جايىمىز پۇتكىچە،
مۇشەققەت-ئەلەم تارتتۇق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

مىڭجاپا بىلەن سالغان،
قالدى باغۇ - بوستانلار.
يۇرتىمىزدىن ئايرىلىپ،
دىلدا قالدى ئارمانلار.

زالىم بەگلەر يول بەرمەس،
يول ئۈستىدە تۇرغۇزماس.
باشقا قاتتىق مۇڭ چۈشتى،
بەشخۇلىقتىن يەر تەگمەس.

سارى جاز قوشىقى

چار پادىشا هوكۇمىتى ئىلىنى بېسىۋالغان مەزگىلدە، ئىلىدىكى ئۇيغۇر،خوىزۇ دېخانلىرى ۋە قول - هۈنەرۋەن، كاسىپلارنى مەجبۇرى هالدا سوۋېتنىڭ قارا قول، تالغىر، چىلەك، ئالمۇتا قاتارلىق جايلىرىغا كوچۈرگەن.

سارى جاز-ئالمۇتاغا قاراشلىق بىر كىچىك ناهىيە بولۇپ، كوچمەنچى خەلقنىڭ بىر قىسمى مۇشۇ جايغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئەينى يىللاردا توقۇلغان بۇ قوشاقتا كوچمەنچى خەلقنىڭ سارى جازغا يېتىپ بارغاندا، بېشىدىن كوچۈرگەن ئېغىر كۈنلىرى ۋە تارتقان دەرت - ئەلەملىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

سارى جازغا يەتكەندە،
چوپ قالىدۇق ئوچاقتا.
دارىن① بىزنى پالايدۇ،
خەت كەلمەيدۇ بوچاقتا.

① ئەمەلدار، مەنسەپدار

ئۇگۇت
Ugut.cn

كۆرەدىن چىققان ھارۋا،
يان بۇلاقتا ياماشتى.
مەن يۇرتۇمغا قارىسام،
يىغا ماڭا ياماشتى.

ئاخشىمى قاراڭغۇدا،
غىجەك سوقىمىز تاك ـ تاك.
نىمە تاپىمەن دەيسەن،
مەخپىي شاڭ بىگى ـ پاختەك.

توقىلەك بىلەن شاكىر،
بىر كىيىك ئېتىپ كەلدى.
سارى جاز دىگەن يەرگە،
تومۇر شا يېتىپ كەلدى.

جىڭلاپ بەرگەن ئۇنىدىن،
ئېتىپ ئىچىمىز ئاشنى.
بۇيرۇسا كورەرمىزمۇ
ئاتا ـ ئانا، قېرىنداشنى؟

پالۋاننىڭ مىنگەن ئېتى
ياتقان يەردە ئېغىنار.
بىچارە شۇ پالۋانلار،
بالىلىرىنى سېغىنار.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئالمىخان ھەققىدە

بۇ ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا ناخشا سۈپىتىدە كەڭ تارقالغان قوشاقلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئەسلىدە خەلق قىزىقچىسى موللا زەيدىن تەرىپىدىن توقۇلغان. تۇرپان لۈكچۈندىكى ئەپىردۇن ۋاڭ ئەينى ۋاقىتلاردا مەنسىۋى ئۆسۈپ، قەشقەرگىمۇ ۋاڭ بولغان. ئۇ، بۇ مەزگىللەردە موللا زەيدىننى ئۆز يېنىدا بىللە ئېلىپ يۈرۈپ، ئۇنى ئوردا خىزمىتىگە قويغان. مۇشۇنداق سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن موللا زەيدىنگە ئۆز سۆيگىنى بىلەن بالدۇرراق توي قىلىش ئىمكانىيىتى بولماي، كۆپ يىللار ئۆتۈپ كەتكەن. ئۇ پەقەت 30 ياشقا كىرگەن ۋاقىتلىرىدىلا ئالمىخان بىلەن توي قىلىشقا موھلەت بېرىلگەن. بۇ قوشاقنى ئۇ، ئالمىخان بىلەن توي قىلىشتىن بۇرۇن، يەنى ئالمىخاننىڭ دەرت-پىراقىدا كۆيۈپ يۈرگەن چاغلىرىدا ئېيتقان.

كورمىگەنلەر ئېيتىدۇ،
ئالمىخان قانداق نېمە؟
ئاغزى ئويماق، بېلى زىلۋا،
قېشى قارا بىر نېمە.

ئالمىخاننىڭ بېغىدا،
ئۈچ تۈپ ئۈزۈم --- قاشقىرى*.
ئالمىخانغا سەپ سېلىڭلار،
قاپ - قارادۇر قاشلىرى.

ئالمىخاننىڭ بېغى بار،
گۈل شېخىدا چېكى بار.

* ئەسلى نۇسخىسىدا خاتا ھالدا "ئۈچتۈپ ئانارى - قەشقىرى" دېيىلگەن بولۇپ، ئەملىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. تۇرپاندا "قاشقىرى" دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل ئۈزۈم سورتى بولۇپ، ئۇ يۇمىلاق (شارسىمان)، يوغان، ئۇرۇقلۇق بولىدۇ. بۇ سورت ئەسلى قەشقەردىن ئەپكەلىنگەن بولۇشى مۇمكىن. **(ئىلھام نىزام)**

ئۇيغۇت
Ugut.cn

ئالمىخانىغا سەپ سېلىشلار،
ئۇوك قېشىدا مېگىي بار.

ئالمىخانىنىڭ يوللىرى،
ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن يولى.
ئالمىخانىغا تولا قاتناپ،
تېشىلدى كەشنىڭ چەملىرى.

ۋاي - ۋاي جېنىم، ئالمىخانەي،
قايسى باغنىڭ گۈلىسە - نەي؟

سىيىت نوچى قوشاقلىرى

سىيىت نوچى- ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىغا كەڭ تارقالغان بىر خەلق داستانى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، سىيىت نوچى 19- ئەسىردە قەشقەر شەھرىدە ئۆتكەن. 1911 - يىلدىكى شىنخەي ئىنقىلاۋىنىڭ تەسىرى بىلەن ئۈرۈمچى، غۇلجا شەھەرلىرىدە خەلق قوزغىلاڭلىرى كۆتۈرۈلگەن. ئۇ، مەنچىڭ خاندانلىقىنىڭ دەھشەتلىك زۇلمىغا قارشى قوزغىلغان ئاممىۋى خاراكتېرلىك تەشكىلات "گېلاۋخۇي" نىڭ تۈرلۈك سىياسى، ئىجتىمائى تەشەببۇسلىرىنى قەتئى ھىمايە قىلغان. "گېلاۋخۇي" شىنخەي ئىنقىلاۋىنىڭ ئالدى - كەينىدە ھەر قايسى جايلاردا ئۆز پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارغان. ئۇنىڭ مەقسىدى - ستىخىيىلىك ھالدا خىيانەتچى پارىخور ئەمەلدارلارنى يوقۇتۇشتىن ئىبارەت بولغان. ئۇلار پەقەت، "مەنسەپدارلار ئۆلتۈرۈلسىلا زۇلۇم تۈگەيدۇ" دەپ تونىغان. ئەينى ۋاقىتتا قەشقەردىمۇ "گېلاۋخۇي"نىڭ شۆبىسى قۇرۇلغان. سىيىت نوچى

ئۇگۇت Ugut.cn

بۇ تەشكىلاتقا قاتنىشىپ ھوكۇمران سىنىپلارنىڭ ئادالەتسىز-لىكىگە قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرگىنى ئۈچۈن، ھوكۇمەت ئۇ-نىڭ ئاما ئارىسىدىكى تەسىرىدىن قورقۇپ، ئۇنى قولغا ئال-غان ۋە ئەڭ ئاخىرى ئۆلتۈرىۋەتكەن. سېيىت نوچى - شىنخەي ئىنقىلاۋىغا ھىسداشلىق قىلىدىغان «گىلاۋخۇي»نىڭ بىر ئەزا-سى. ئۇ، ئىلغار ئىدىيىنى ئۆزىگەسىڭدۈرگەن بىر خەلقپەرۋەر كى-شى بولۇپ، جەنۇبى شىنجاڭ خەلقى ئارىسىدا ئۇ توغرۇلۇق كوپ ھىكايىلار تارقالغان. ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئېيتقان قو-شاقلىرى تا ھازىرغىچە خەلق ئارىسىدىكى مەدداھلار، سوزمەن قىزىقچىلار تەرىپىدىن ئېيتىلىپ كەلمەكتە، ئۈن ئالغۇلاردا خاتىرە سۈپىتىدە ساقلانماقتا.

سېيىت نوچى قوشاقلىرىدا سېيىت نوچىنىڭ مەنچىڭ ھوكۇمىتىنىڭ خىيانەتچى - پارىخور ئەمەلدارلىرى بىلەن يۈزمۇ-يۈز كەسكىن ئېلىشقان جاسارىتى، ئۇنىڭ كەڭ ئەمگەك-چى خەلق بىلەن بولغان قان بىلەن گوشتەك يېقىن مۇناسى-ۋىتى، زالىم ئەمەلدارلار ئالدىدىكى مەردانە قىياپىتى ۋە ھەق-ئادالەتنىڭ ھامان غەلىبە قىلىدىغانلىقىغا بولغان ئۈمىت - ئىشەنچىسى ئەكس ئەتكەن.

قارا ساچىم يەلپۈنۈپ،
قاشىمغا چۈشتى.
تۆمەن سەۋدا، مىڭ بالا،
باشىمغا چۈشتى.

بولدى خەنزۇ ئوتياشچى-
لاۋجاڭ ئاداشىم.
ئۇ ئۆگەتتى چامباشى،
قاتتاندا باشىم.

ئۇگۇت
Ugut.cn

گېلاۋخۇيغا جەم بولدۇق،
دارىنغا قارشى.
خىيانەتچى پارىخور،
زالىمغا قارشى.

بەلنى باغلاپ، يەك تۇرۇپ،
ئىسيان كوتەردۇق.
خەلقى ئالەم ئالدىدا،
داستان كوتەردۇق.

باستۇرۇلدى گېلاۋخۇي،
زىندانىدا لاۋجاڭ.
زۇلۇم-كۇلپەت ئەۋج ئېلىپ،
قىينالدى بۇ جان.

قەشقىرىمدە كۈن ئالماق،
تەس بولدى، كەتتىم.
ياۋا قۇشتەك ئايلىنىپ،
ئاقسۇغا يەتتىم.

قەشقەردىنمۇ بەك غېرىپ-
غۇرۋانە ئاقسۇ.
ھەم خارابە يۇرت ئىچى،
ۋەيرانە ئاقسۇ.

راۋا بىمنى سايرىتىپ،
يەتتىم كۇچارغا.
ئالتە چىرىك بىر بولۇپ،
ئالدى ئاراغا.

ئۈگۈت
Ugut.cn

قاراقچىلار ئارىسىدىن
مۇشلاپىلا قاچىمەن.
قارا شەھەر دەرۋازىسىنى،
پەشۋادا ئاچىمەن.

مابايۈەچىنىڭ ئۆز-ئۆزىگە كورەڭلەپ، سىيىت نوچىغا دەۋەيلەپ تۇرۇپ ئېيتقان قوشىقى

قەيەرلىكسەن، نەدىن كەلدىڭ؟
ئاتىڭنى سوزلە.
تېگى - تەكتىڭ، ئەجدادىڭ،
زاتىڭنى سوزلە.

راۋاپ، زەخمەك قولۇڭدا،
زارىڭنى سوزلە.
ئايىغىمغا باش قويۇپ،
دادىڭنى سوزلە.

تىلەمچىمۇ، رەمچىمۇ،
دىۋانىمۇ سەن؟
ئۆز يېرىڭدە خارۇ-زار،
سەرسانىمۇ سەن؟

تەڭگە - داچەن دەردىدە،
ئاۋارىمۇ سەن؟
تاما قىلساڭ خەيرى-ئېھسان،
ھالىڭنى سوزلە.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سىيىت نوچىنىڭ مادايۇەچچىگە بەرگەن جاۋابى:

ئەزىزانە قەشقەرنىڭ،
سىپىل تېشىدىن؛
شىرىن- شەرۋەت سۇيى بار،
تومەن قېشىدىن؛

كوزىچى يارىبېشىدىن،
خومدان بېشىدىن-
چىققان سىيىت گاڭگۇڭمەن،
گاڭگۇڭ يىگىتمەن.

كىچىگىگە كىچىك مەن،
چوڭىغا چوڭمەن.
پىششىغىغا پىششىقمەن،
توڭىغا توڭمەن.

تەتۈرىگە تەتۈر مەن،
ئوڭىغا ئوڭمەن.
كەمبەغەلنىڭ سازچىسى،
سىيىت گاڭگۇڭمەن.

رەمچىلىكنى ئۇقمايمەن،
رەمبال ئەمەسمەن.
يە قەلەندەر- دىۋانە،
هابدال ئەمەسمەن.

خەقنى ئۇرۇپ سوقمايمەن،
ئامبال ئەمەسمەن.
يامىنىدىن قورقمايمەن،
سىيىت گاڭگۇڭمەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سىيىت نوچىنىڭ قارا شەھەردە يارى- دوستلىرى بىلەن خوشلۇشۇپ، ئېتىغا مىنىپ، ئىلىخوغا قاراپ ماڭغان چېغىدا ئېيتقان قوشىقى:

ئىلىخوغا بارماڭلار،
يولى خەتەردۇر.
قەھرىتان قىش نەشتىرى،
جاندىن ئۆتەدۇر.

مۇساپىرلار، دەرتمەنلەر،
يولدا ياتادۇر.
ئوز يۇرتىنى يات ئېتىپ،
غەمگە پاتادۇر.

ئىلىخوغا مەن بېرىپ،
قالدىم بالاغا.
جەللىگۇر شۇم ئون ئورۇس،
ئالدى ئاراغا.

ئالتىسىنىڭ سۇندۇرۇپ،
ئۇتتۇر چىشىنى،
پەشۋا بىلەن-مۇش بىلەن،
ياردىم بېشىنى.

ئىلى دەريا بويىدا،
چالدىم راۋاپنى.
رازى قىلدىم تۇل خوتۇن،
دەرتمەن بىتاپنى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سىيىت نوچىنىڭ ئۈچتۇرپاندىكى قوشىقى:

يىگىرمە ئالتە ياشىمدا،
كۆنلەر چۈشتى باشىمغا.
ئەرزىمنى بايان ئەيلەي،
يارۇ-دوست، ئاداشىمغا:

ئەزىزانە قەشقەردە،
تۇغۇلۇپ ھەم چوڭ بولۇپ.
شۇيەردە ئاتالغان مەن،
سىيتاخۇن گاڭگۇڭ بولۇپ.

سىيىتنوچى، سىيىت گاڭگۇڭ،
شەمۇ-شەنى ئايلىنىپ.
قەشقەرگە كىتەر ۋاقتا.
ئۈچتۇرپانغىمۇ كىلىپ.

ئاتنى دەڭجاغا بىرىپ،
ساماۋەرخانىغا كىرىپ.
چاي ئىچەي دەپ ئولتۇرسا،
ئۈچتۇرپاننىڭ ئامبىلى
مادوتەي كېلىپ قالدى،
گاڭگۇڭنى كورۇپ قالدى.

ئوز كوزىگە ئىشەنمەي،
بىرھازا تۇرۇپ قالدى.
ئاڭلاڭلار خالايىقلار،
ئۇقانداق تونۇپ قالدى.

ئۈچتۇرپاندا مادوتەيىنىڭ سىيىت نوچىغا قارىتىپ ئېيتقان قوشىقى

ھەي نوچى، سىيت گاڭگۇك،
ئۈچتۇرپانغا خوش كەپسەن.
مەن كورۇپ دىدارىڭنى،
بولدۇم تولىمۇ خۇرسەن.

جېنىم سۈيۈنەر، ياپىرار،
قەشقەرلىقنى كورسەممەن.
ئالدىڭغا چىقار ئىدىم،
كەلگىنىڭنى بىلسەممەن.

ھەي نوچى-سىيىت نوچى،
يۇرسەڭ-ئۇردىغا بارساڭ.
ئۇسقۇنۇڭ چۈشۈپ قالسا،
بۇيۇرتتا تۇرۇپ قالساڭ.

× ×

ماقۇل، دەپ نادان گاڭگۇك،
بۇيۇرتتا تۇرۇپ قالدى.
چۈشىدە غىرىپ-مىسكىن،
ئانىسىنى كورۇپ قالدى.

قەشقەرغە كېتەي ئەندى،
ئەلنى خوش ئېتەي ئەندى.
ئانام بىلەن ئۇكامنىڭ،
قېشىدا ئوتەي ئەندى.

دوتەيدىن سوراپ رۇخسەت،
قوش قامچا سالاي ئاتقا.
چول كېزىپ داۋان ئاشاي،
ئەل-يۇرتنى ئېلىپ ياتقا.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سىيىت نوچىنىڭ مادۇتەينىڭ ئالدىغا كىرىپ ئېيتقان ئەرزى:

قوي ئىزدەر قوزاسىنى،
قوزىمۇ ئاناسىنى.
ھاۋادىكى قۇشلارمۇ
سېغىنار ئۇۋاسىنى.

سېغىندىم غېرىپ ـ مىسكىن،
يالغۇز مېھرىۋانىمنى.
سېغىندىم ئېتى مەممەت،
ئۇكامنى ــ غەمگۇزارىمنى.

تۇمەن بويى، يار بېشىدا،
راۋابىم چالاي ئەندى.
خەلقىمنىڭ غېرىپ ـ سۇلغۇن،
كوڭلىنى ئالاي ئەندى.

قەشقەرگە باراي دەيمەن،
مېھرىگە قاناي دەيمەن.
ما دارىن ئىجازەت بەر،
يولغا ئاتلىناي دەيمەن....

ما دارىننىڭ سىيىت نوچىغا بەرگەن جاۋابى

ئىجازەت بىرەي دىسەم،
قانداق چىدىسۇن يۈرەك؟
مەن سىنى دىمەيمىتىم
«توققاندىن يېقىن يولەك»؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئىجازەت بىرەي گاڭگۇك،
چارەم يوق مېنىڭ بولەك.
يالغۇز ئانىغا سەندەك،
جان كويەر ئوغۇل كېرەك.

قەشقەردىكى دارىنغا،
خەت يېزىپ بېرەى ئەپكەت.
خەتنى كورسە خەن دارىن،
دەيدۇ ساڭا كوپ رەخمەت...

بۇ يۇرتتىن كېتەر بولدۇك،
ئىچىمگە سىلىپ دەرتنى.
ئەتە يولغا چىق گاڭگۇك،
تەييارلاپ قوياي خەتنى....

سىيىت نوچىنىڭ ئوزىنىڭ ئولۇم خېتىنى ئېلىپ يولغا
چىقىش ئالدىدا ئېيتقانلىرى

خوش بۇرادەر دەرتمەنلەر،
دوستـيار بولۇپ ئوتكەنلەر.
ئوزرەمنى ئېلىپ قالاي،
قەشقەرگە كېتىپ قالاي.

داغى پەرزەنت ئانامنىڭ،
قان-قېرىنداش ئۇكامنىڭ؛
جىسمىگە سىڭىپ ئالاي،
مىھرىگە قېنىپ ئالاي.

قىلغان بولسام مەنمەنلىك،
ئوتكەن بولسا سەۋەنلىك.

ئۇگۇت
Ugut.cn

كېچىرىڭلار يۇرتداشلار،
خەير-خوش، قېرىنداشلار....

سىيىت نوچىنىڭ قەشقەرگە قايتىپ كېلىپ، تۈمەن دەر-
ياسى ۋە مەھەللىسى كوزىچى يار بېشىنى كورۈپ ئېيتقان
قوشىغى:

سىيىت نوچى، سىيىت گاڭگۇك،
يارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ؛
ئانا ئىشقىدا جىسمى،
شام بولۇپ ئېرىپ - ئېقىپ.

ئىشگى ئالدىغا كەلسە،
ئىشگى تاقىلىپ قاپتۇ.
چىراقمۇ ئوچۇپ قاپتۇ،
ئانىسى غېرىپ مەزلۇم،
ئاھ، ئۇرۇپ يىتىپ قاپتۇ،
ئۇخلاپمۇ قېتىپ قاپتۇ.

"جان ئانا» دەپ سوز باشلاپ،
ئوگزىگە چالما تاشلاپ.
بەلگۈسىنى بەرگەندە،
ئانىسى غېرىپ مەزلۇم،
چۇچۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ،
چىرىغىنى ياندۇرۇپ،
ئىشىك ئالدىغا چىقىپ،
قۇچاغلاپ تويماي بىقىپ،
كوزلىرىگە ياش ئېلىپ،
هارماڭ، بالىكام دەپتۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

غېرىپ ئۆيىگە باشلاپ،
كونا دوستخاننى يېيىپ،
تۆن كېچىچە مۇڭدىشۇپ،
ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا،
ناماز جۈمە چاچكادا
ئەي ئانا غەمگۈزارىم،
جاھاندا يوقۇ-بارىم،
ماڭا ئىجازەت بەرسەڭ،
ھەزرەتنى كۆرۈپ كەلسەم»-
دەپ مېھرىۋان ئانىسىدىن،
رۇخسەت- ئىجازەت ئېلىپ،
ئاپپاق غوجامغا چىقىپ،
يورۇق مەھەللىنى كېزىپ،
ئەلنىڭ ھالىنى كوردى،
يۈرىگىدە ئوت كويدى.
نۇرغۇن - نۇرغۇن شە كوردۇم،
ھەسرەت ئەندىشە كوردۇم.
ھەممە يۇرتتا خار پۇخرا،
دەرت - ئەلەمگە يار پۇخرا،
قان يىغلايدۇ ھەر يەردە،
بۇردا نانغا زار پۇخرا.

سىيىت نوچىنىڭ قەلبى،
قىزىل چوغ بولۇپ يېنىپ،
شەرۋەت كولىگە بېرىپ،
سۈنى چاڭگالغا ئېلىپ،
بىر ئىچەي دەپ تۇرغاندا،

ئۇگۇت
Ugut.cn

خەت خىيالىغا كىلىپ،
گاڭگۇڭلۇقنى، مەرتلىكنى،
جاندىن ئەتىۋا بىلىپ؛
خەتنى ئاپىرىپ بىرەي،
ئاندىن تاماشىە كورەي،
دەپ يولغا راۋان بولدى،
پىيادە كارۋان بولدى.

سىيىت نوچى ئوزىنىڭ ئولۇم خېتىنى ئېلىپ، خەن دارىنىنىڭ ئالدىغا كىرگەندە، دارىنىنىڭ ئېيتقانلىرى:

ھەي نوچى،سىيىت گاڭگۇڭ،
كەپسىز تىچ - ئامان.
يۇرتمۇ - يۇرتلار ئايلىنىپ،
ئېشىپ تاغ - داۋان.

بىزمۇ سىزنى ياد ئېتىپ،
تۇردۇق ھەر زامان.
نىمە ئىشلار كوردىڭىز،
قىلغايسىز بايان.

سىيىت نوچىنىڭ جاۋابى:

كەزدىم دەشتى-باياۋان،
ئېشىپ تاغ - داۋان.
نەگە بارسام پۇخرانىڭ،
ھالى بەك يامان.

زالىملارنىڭ زۇلمىدىن،
باغرى لەختە قان.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئىچكىنى ئوغا-زەھەر،
چەككىنى پىغان،

ئۈچتۈرپاندا مادۇتەي؛
يېزىپ بەردى خەت.
سىزگە تىلەپ ئامانلىق،
دۆلەت-پاراغەت.

بۇ مەندىكى ئامانەت،
قىبنى مەرھەمەت.
سىزگە ئۈشبۇ سوغىنى،
ئېلىپ كەلدىم ئاران.

خەن دارىن سىيىت نوچىنىڭ قولىدىن مادۇتەي يېزىپ بەرگەن ئۇلۇمنامىنى ئېلىپ ئوقۇپ، كۆڭلىدە خۇشال بولۇپ ئېيتقان قوشىقى:

ھەي نوچى - سىيىت گاڭگۇك،
نىمەڭ بۇ ئېلىپ كەلگەن؟
ئۆزەڭنىڭ ئۇلۇمنامەڭ
مادۇتەي يېزىپ بەرگەن.

يىرتىۋەتسەڭ بولمامدۇ؟
يۇتتۇرىۋەتسەڭ بولمامدۇ؟
تاشلاپ ئوتقا - ئاتەشكە
كۆيدۈرىۋەتسەڭ بولمامدۇ؟

مەن ساڭا ئىچىل- ئامراق،
ئۆلتۈرەي سىنى قانداق؟
ئۆلتۈرمەي دىسەم، نوچى،
خانىنىڭ يارلىغى شۇنداق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۇلۇمنامەڭنى كورگەندە،
كوكسۇمگە پىچاق پاتتى.
قانداق قىلىمىز گاڭگۇك،
ئەجەپمۇ بىپشىم قاتتى.

سىيىت بولۇپ ھەيرانە،
جاۋاپ بەردى مەردانە:
ـھەي دارىن ـدىدى گاڭگۇك،
تەڭلىكتە تۇرۇپ قالما.
خاننىڭ ئالدىدا ئاسى-
گۇناكار بولۇپ قالما.

چىرىكلەرگە ئېيت دەرھال،
مىلتىغىڭغا ئوق سالسۇن.
ھايالسىز جېنىم ئالسۇن،
«گاڭگۇك» دەپ ئېتىم قالسۇن.

جاللاتلار كىلىپ شۇدەم،
بوينىغا تاقاق سالدى.
پۇتىغا سېلىپ ئىشكەل،
زىندانغا سولاپ قويدى.

ئۇن تۇت كۇن ئوتۇپ كەتتى،
كوك يىت، بۇرگە يەپ كەتتى.
مەرت يىگىتنىڭ ـ گاڭگۇڭنىڭ،
تاقىتى تۇگەپ كەتتى.

دىدى ئۇ: چىدامىم يوق،
يا بولەك تامايىم يوق،

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئولتۇرسەڭ بۇگۈن ئولتۇر،
ھېچقانداق گۇنايىم يوق!...

ئامبالىلار جەم بولۇشتى،
تورت ئاتلىق ھارۋا قوشتى.
ئېلىپ سىيىت گاڭگۈڭنى،
ھارۋا يولىغا چۈشتى.

توققۇز پاي پو ئاتقۇزۇپ،
ھارۋىنى تېز ماڭغۇزۇپ،
توققۇز دەرۋازىغا يۈزدىن،
تورت يۈز چىرىك تۇرغۇزۇپ.

قارىقى دەرۋازىغا،
ئېلىپ كەلدى پالۋاننى.
قەشقەرنىڭ يىگىتلىرى،
ئوراپ ئالدى ھەريانى.

«ئەي نوچى ـ سىيىت گاڭگۈك
نىمە گەپ، نىمە ئىش بۇ؟
يۇرتنىڭ بېشىغا چۈشكەن
قانداق ئەلەم ـ تەشۋىش بۇ؟

كىم سالدى كىشەن سىزگە؟
كىم سالدى تاقاق سىزگە؟
بۇ قەشقەردە كۈن ئالماق
بولمامدۇ راۋا بىزگە؟»

تۈنتى بىر قاچا شەربەت
رازى بولۇڭ، بىزدىن دەپ.
رازى بىز ئۇمۇر ۋايەت
سىيىت نوچى ـ سىزدىن دەپ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

شەرۋەتنى ئىلىپ گاڭگۇك،
ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ،
خەير، خوش، قىرىنداشلار،-
دېدى سوزىنى باشلاپ:

«ئىزىزانە يولداشلار،
مەندەك نادان بولماڭلار!
چوشۇپ ھىلە ـ قىلتاققا،
ناھەق قۇربان بولماڭلار!...»

سىيىت ئاخۇن ـ سىيىت گاڭگۇك،
ئەلدىن رازىلىق ئالدى.
ھارۋۇمۇ قومۇش بازىرى،
قوينىغا بېرىپ قالدى.

ـئات! ـ دېدى سىيىت گاڭگۇك،
ھارۋىدىن چۈشۈپ سەكرەپ.
ئات جاللات! يۈرەككە ئات!
مىلتىغىڭنى راس بەللەپ.

تەپكىنى بېسىپ جاللات،
ئوزى يىقىلىپ كەتتى.
مىلتىغىدىن ئوق چىقماي،
پىستان چېقىلىپ كەتتى.

ئىككىنچى رەت ئاتقان ئوق،
كىلىپ تەگدى تاغاققا.
سىيىت ئاخۇن دېدى شۇدەم،
مىلتىق ئاتقان جاللاتقا:

ئۇگۇت
Ugut.cn

مېنى ئاتساڭ ئۇستاڭ ئات،
نا ئۇستاڭ يېقىن كەلمە.
سول كوكسۇمنى چەللەپ ئات،
جا ئۇستاڭ يېقىن كەلمە!...

سېيىت ئاخۇن ـ سېيىت گاڭگۇك،
تىك تۇرار ئىدى سوزلەپ.
ماداخۇ دىگەن دارىن،
ئاتتى كوكسىنى كوزلەپ.

سېيىت ئاخۇن دىگەن گاڭگۇك
جېنىدىن جۇدا بولدى.
جاللاتلارغا خەن دارىن،
يار ـ يولەك پانا بولدى.

گاڭگۇكمۇ ئولۇپ كەتتى،
تۇپراققا كىرىپ كەتتى.
بۇ ئەلەم-مۇسىبەتتىن،
يۇرەك يېرىلىپ كەتتى.

چالدى مۇڭ بىلەن قەشقەر،
دۇتتارى ـ راۋابىنى.
ئولمىسەك ئىچەرمىز دەپ،
تاڭ ۋەسلى شارابىنى.

نوچىنىڭ ئېتى ـ نامى،
ئەلنىڭ يادىدا قالدى.
يۇرەك باغرىدا قالدى،
راۋاپ تارىدا قالدى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

لاشمان قوشاقلىرى

1916 - يىلى پادىشا نىكولاي ئىلى رايونىمىزدىن روسىيەنىڭ يەركەنت، ئاقسۇ ۋىلايىتىگە كوچۇرۇلگەن ئۇيغۇرلار ئارىسىدىن 1000 كىشىنى لاشمانلىققا تۇتۇش ھەققىدە پەرمان چۈشۈردى. بۇ يەردىكى ئۇيغۇر خەلقى چار پادىشانىڭ بۇيرۇغىغا ناھايىتى نارازى بولۇپ، ئوچۇق قارشىلىق كورسەتتى. لېكىن، فېئودال سىنىپلارنىڭ قول چوماقچىلىرى - بەگ - خوجاملار، ئەللىك بېشى، بولوسلارنىڭ مەجبۇرلىشى بىلەن بىر تۈركۈم ئۇيغۇر ياشلىرى لاشمانلىققا تۇتۇپ كېتىلدى. نەتىجىدە يۇرت - مەھەللە چولسىرايدۇ، نۇرغۇن كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ قوۋمى - قېرىنداش، ئۇرۇق - تۇققانلىرىدىن، بېقىپ ئۆستۈرگەن يىگىت - بالىلىرىدىن ئايرىلىدۇ. يەركەنت ئاسمىنىنى كەمبەغەل خەلقنىڭ ئاھۇ - زارى ۋە پەريادى قاپلايدۇ. لاشمانلىققا تۇتۇپ كېتىلگەنلەر ئالمۇتا، يۈزۈپكا قاتارلىق جايلاردا ھەيدىلىپ يۈرۈپ، كومۇر خاكلىرى ۋە ۋاگون يوللىرىدا قول بولۇپ ئىشلەپ، كورمىگەن كۈنى قالمايدۇ، ئادەم تارتقۇسىز ئازاپ - ئوقۇبەتلەرنى باشتىن كوچۈرىدۇ.

بۇ قوشاقلاردا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەزەلدىن چار روسىيە پادىشاسى نىكولايغا بولغان سىنىپى ئۆچمەنلىكى، چەتئەللىك بوزەك قىلىشى بىلەن چىدىغۇسىز دەرت - ئەلەم تارتقان خەلقنىڭ نىكولاينىڭ مالاي - غالچىلىرىغا بولغان غەزەپ - نەپرىتى، ئۆز قېرىنداشلىرىغا بولغان چوڭقۇر مېھرى - مۇھەببىتى ئىپادىلەنگەن.

ئۇگۇت Ugut.cn

يىگىتلەرنى لاشمانلىققا ئېلىپ ماڭغاندا ئېيتقان قوشاقلار

ئۇستەڭ ياقىلاپ مېڭىپ،
ئات قامچا تېپىپ ئالدىم.
لاشمانلىققا كەتكەنلەرنى،
قوشاققا قېتىپ ئالدىم.

ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈنلەردە،
يىغلىغاندۇر چوللەردە.
ئۇششاق بالىلىرى بارلار،
زار يىغلايدۇ يوللاردا.

ئاسماندا ئۈچۈپ يۈرگەن ،
بوك-بوك قوڭغۇز ئەمەسمۇ ؟
يىگىتلەرنى تۇتۇپ بەرگەن ،
ئازات توڭغۇز ئەمەسمۇ ؟

لاشمانلىققا ماڭغاندا،
ئەل غەمدە يىغلاپ قالدى .
ئامان بولغىن بالام ! دەپ ،
قارا كوزگە ياش ئالدى .

ئاياللار تولا يىغلاپ ،
ياغلىق ئۈچى ھول بولدى.
ئىشقا كىتىپ ياش بالا ،
يۈرتنىڭ ئىچى چول بولدى .

ئىشىكىدە سۇ ئاقار ،
سۇتېگىدە قۇم ئاقار .

ئۇگۇت Ugut.cn

لاشمانىلىققا كەتكەننىڭ،
بالىسىنى كىم باقار؟

ئاتا-ئانا بىچارە ،
زار يىغلىشىپ قالماقتا .
كوڭلى قارا ئىكولاي ،
ياش بالىلارنى ئالماقتا .

ئۇستەڭ ياقىلاپ ماڭسام .
ئۇرۇسلارنىڭ مۇنچىسى .
لاشمانىلىققا كەتكەنلەر،
قىزىل گۇلنىڭ غۇنچىسى .

پەرەڭ ياغلىق تىكىپسىز ،
ئۇنى ئۇچمەيدۇ دەمسىز؟
ئىرىڭىزنى سىپشۇەتتى ،
ئۇنى بىلمەيدۇ دەمسىز ؟

قارىغاينىڭ يوپۇرماغى ،
قاتمۇ-قات بولار ئىكەن .
قىرىنداشتىن ئايرىلساڭ ،
خويمۇ دەرت بولار ئىكەن .

شامال چىقسا گۇكىرەپ،
تال ئىگىلىپ پەس بولدى .
زالىملارنىڭ زۇلمىدىن ،
كۈن ئالماقمۇ تەس بولدى .

ئۇرۇسلارنىڭ دوختۇرى ،
ياش بالىلارنى كورىدۇ .

ماڭ ئالدىغا ! سەن تۇت ! دەپ ،
كەمبەغەلنى ئۇرۇدۇ .

بىز يەركەنتتىن چىققاندا ،
ئاتلار قالدى تىزىلىپ .
ئامان بولساق كورۇشەرمىز ،
قۇچاغلىشىپ ، ئېسىلىپ .

يەركەنتتە ئىككى مىچىت ،
بىرى خەلپە ، بىرى تاش .
لاشمانلىققا كەتكەننى،
كورەرمىكىن ئەزىز باش .

هاجى توڭغۇز يەركەنتنىڭ ،
بالىلىرىنى كوپ ساتتى .
ئوزى ئېلىپ جىق پۇلنى ،
قوسىغىنى دومبايتتى .

بىز يەركەنتتىن ماڭغاندا ،
ئامبال- دوتەي ئۇزاتتى .
بەش كۇن ئوتمەستىن تېخى ،
قىيامەتنى كورسەتتى .

دەريا بويىغا كەلسەك ،
قىلۇيدىن بوران بولدى .
لاشمانلىققا ماڭغانلار،
يىغلىشىپ راۋان بولدى.

شاكىرجاننىڭ دوپپىسى ،
ياغاچ قوزۇقتا قالدى .

ئۇگۇت
Ugut.cn

شاكىرجاننىڭ ئانىسى ،
ھەسرەت-قايغۇدا قالدى .

ئىگىز دوڭنىڭ باغرىدا ،
ئۇششاق-ئۇششاق قارا تاش .
لاشىمانلىققا ماڭ دەيدۇ،
ئىسلام ئاخۇن ئەللىك باش .

ئۆستەڭ سۈيى ئىچىلدى ،
توغانلىرى چېپىلدى .
لاشىمانلىققا كەتكەنلەر،
مال ئورنىدا سېتىلدى .

يەركەنتنىڭ بازارىغا ،
كىرگەندۇ ئۇلاق ،ساماق .
ئاكىلاكىلار بۇرادەرلەر ،
بىزنى كويدۇرگەن زامان .

ئېتىمنى توقۇپ قويدۇم ،
يوپۇق ياپمەن ئەندى .
سويگەن ياردىن ئايرىلىپ ،
يالغۇز ياتىمەن ئەندى .

ساندۇق ئىچىدە ئۈزۈم ،
يىغلايدۇ قارا كوزۇم .
لاشىمانلىقتا بىز ئاجىز،
ئوتمەيدۇ مىنىڭ سوزۇم .

ئۇگۇت
Ugut.cn

كىلمەن ئۈزۈن يولدا ،
كەينىمگە بەك قايرىلىپ .
قارىماس ئىدىم دوستلار،
ئانام قالدى ئايرىلىپ .

بىزنىڭ تاپقان پۇلىمىز ،
نىكولاينىڭ قولىدا .
خويما زىلۋا يىگىتلەر،
لاشمانلىقنىڭ يولىدا .

نىكولاي باغرى تاشتىن ،
ئۇيازغا كەلدى بۇيرۇق .
زالىملار ئاتقا مىنىپ ،
بىزگە قىلماقتا زورلۇق .

ئاقساقالغا يالۋۇرسام ،
ئويلاپ باقايلى،دەيدۇ .
ئەللىك بېشى ئامبالدىن ،
سوراپ باقايلى،دەيدۇ .

ئاقساقالغا يالۋۇرسام ،
ئاقچاڭ بولسا بەر، دەيدۇ.
پۇلۇڭ بولمىسا سىنىڭ ،
لاشمانلىققا بار،دەيدۇ.

لاشمانلىققا ماڭغاندا ،
يەركەنتلەرگە قار ياققان .
قېيىم بەگ، هاجى بولۇس ،
بىزنى ئاقچىغا ساتقان.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قورقمايمىز بىز بۇرادەر ،
زالىملارنىڭ دوقىدىن .
ئاتا-ئانا خەت سالغىن ،
يۇرۇپ تۇرغان پوچتىدىن .

قولىمىزدا ئاق ياغلىق ،
كوز ياشلارنى ئەيتىمىز .
ئاتا-ئانىنى تاشلاپ ،
يۇرتتىن قانداق كېتىمىز ؟

يەركەنتتىن چىقىپ كەتتۇق ،
ئالمۇتىغا بىز يەتتۇق .
قىشنىڭ كۈنى سوغلاردا ،
مۇشەققەتنى كوپ تارتتۇق .

ئالمۇتا خەلقى بىزگە،
چاجاڭ قىلدى يوللاردا .
خۇشال بولۇپ ھەممەيلەن،
رەھمەت ئېيتتۇق ئۇلارغا.

بۇيرۇق بەرگەن نىكولاي،
مىلىك لاشمانچى ئالسۇن،دەپ.
كوپ ئادەم دۇئا قىلدى
ئامان - ئېسەن يانسۇن،دەپ.

لاشمانلىقتا ماكماستا،
ئادەملەر ئېتىلىپ كەتكەن.
زالىم بولۇس-مىڭ بېشى،
ئاقچىغا سېتىلىپ كەتكەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

لاشمانلىسىقا يازدۇدى،
مىلك يىگىتنى يارتىپ.
قۇلاق سالماي زالىملار،
ئەل ھەم يۇرتنى يىغلىتىپ.

بىزنى نىكۇلاي ئالغاندا،
ئاكۇپ كولايسەن،دىگەن.
بىز قايتالمايمىز دەپ،
ئەزىز جاندىن غەم يىگەن.

سىچارەلاشىمانلىقلار،
زالىملارغا باغلانغان.
ئاخشىمى ناخشا ئېيتىپ،
كوچىلارنى ئايلانغان.

كوچىلارنى ئايلانساق،
ياربويىدا تۇرغۇزدى.
قىچىپ كەتمەك بولدى دەپ،
زالىملارغا تۇرغۇزدى.

بىز كەلگەچە ئاتىلار،
ئامان بولسۇن ئانىلار.
بىر كۈنى ھەم قايتارمىز،
بىزنى كۇتسۇن بالىلار.

ھەر جۇمەدە توپلۇشۇپ،
ئۇستەك بويلاپ ئوينايتتۇق.
بىزنى تۇققان يۇرتىمىز،
يەركەنتكە تويما يتتۇق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

لاشىما نلىققا ماڭغاندا،
يەركەنتتە ئاقام قالغان.
ئامان بول ئانا دىسەم،
قارا كوزىگە ياش ئالغان.

بازار تەرەپكە ماڭدۇق،
«زامانەي» دەپ ناخشا ئېيتىپ.
سوغۇقتا ئېلىپ ماڭدى،
كەمبەغەلنى قاقشىتىپ.

هاۋادا ئۇچۇپ يۈرگەن،
ۋىچىر - ۋىچىر قالىغاچ.
لاشىما نلىققا ماڭغاندا،
بالام قالغان يالىڭاچ.

لاشىما نلىققا تۇتۇپ كېتىلگەن يىگىتلەرنىڭ خاڭدا ۋە ۋاگۇن يوللىرىدا ئىشلەپ يۈرۈپ ئېيتقان قوشىغى:

ئالمۇتىدىن خەت سالدىم،
يېرىم ئالمىنى چىشلەپ.
ئامان بولساق كورۇشەرمىز،
ۋاگۇن يولىدا ئىشلەپ.

ۋاگۇن يولى قايدا دۇر،
تۇپراقلىرى مايدادۇر.
لاشىما نلىققا كەتكەنلەر،
قارا كومەچ نان يەيدۇ.

لاشىما نلىققا ماڭغاندا،
پۇتلار تېشىلىپ كەتكەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قىز بىلگۈلدەك يىگىتلەر،
خاڭلاردا ئۆلۈپ كەتكەن.

ئېتىمىزدىكى بوز تورغاي،
باللىرىغا دان بەرگەن.
تۇراخۇن جېنىم دوستۇم،
خاك ئۈستىدە جان بەرگەن.

يۈزۈپكا دىگەن جايدا،
ۋاگۇنلارنى ھەيدەيمىز.
قالغانلاردۇئا قىلسۇن.
ئامان بولساق قايتارمىز.

كەتمەن بىلەن گۈرجەكلەر،
لاشما نىلىقنىڭ قولىدا.
ئولسەك جېنىمىز پىدا،
كەمبەغەلنىڭ يولىدا.

يۈزۈپكىغا بارغاندا،
ئىشلىدۇق كومۇر خاڭدا.
كېچە ـ كۈندۈز ئىشلەپمۇ،
زادى تويمىدۇق نانغا.

كېچىلەردە ئىشلەيمىز،
خاڭلاردا كومۇر تاشقا.
چاپسانبول! دەپ ئۇرۇدۇ،
قامچىلار بىلەن باشقا.

ئاتا ـ ئانام سورىسا،
يۈزۈپكا شەھرىدە دەڭلار.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قولىدا كەتمەن-گۈرجەك،
ئىشلەپ تۇرۇدۇ دەڭلار.

كەتمەن بىلەن گۈرجەكنى،
تاش كومۇرگە چاپىمىز.
يەركەنتتە ئامان بارمۇ؟
بىزنى تۇققان ئانىمىز.

يۇزۇپكىدا ئىشلەيمىز،
يەرنىڭ ئاستىدا-خاڭدا.
خۇدا يىمغا يىغلايمىز،
سەھەر ۋاقتىدا-تاڭدا.

زەمبىلدە كومۇر توشۇپ،
قوللار قاپىرىپ كەتتى.
ئاچلىق بەك يامان ئىكەن،
بەللەر پۇكلۇنۇپ كەتتى.

بىرمۇنچىمىز ئىشلەيمىز،
پويىزلارنىڭ يولىدا.
بەك تولا ئازاپ چەكتۇق،
زالىملارنىڭ قولىدا.

قەيەر بېرىشنى بىلمەي،
فىرۇنزىدە ئۇچ ئاي تۇردۇق.
ژاندارما ھەم پولتىسىيدىن،
تۇگۇمەس ئەلەم كوردۇق.

ئاسمانغا چىقاي ئېگىز،
بولمۇتقا سالاي كىگىز.

ئۇگۇت
Ugut.cn

زالىملارنىڭ كوكسىگە،
سانجىيمەن تومۇر بىگىز.

قوينۇمدىكى توقاچنى،
سىيادان سىلىپ ياپقان.
باي باللىرى ئورنىغا،
زالىملار بىزنى ساتقان.

ناغرا-دۇمباق چېلىندى،
يىغا - ئۈنلەر تارالدى.
ئاۋات بولغان شۇ يەركەنت،
بارات ئايدا بۇزۇلدى.

ئاقسۇدىن لاشمانلىققا ماڭغان يىگىتلەرنىڭ ئېيتقان قوشىغى:

ئەسسالامۇ-ئەلەيكۇم،
"دانىشمەن" ئەللىك بېشى.
قىرىق يىگىت بىرەي دەپ،
قول قويغان ئەللىك بېشى.

قىرىق يىگىت ئاتلانسا،
كورۇنمەس سايىنىڭ تېشى.
لاشمانلىققا ماڭغاندا،
قورىدى كوزنىڭ يېشى.

لاشمانلىققا ماڭغاندا،
كەينىمىزگە قايرىلدۇق.
ئۇرۇق-تۇققان قېرىنداشتىن
ئولمەي تۇرۇپ ئايرىلدۇق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قارا ئېتىم تاي ئىدى،
يوغان بولدى-ئات بولدى.
لاشمانلىققا كەتكەنلەر،
ئىسكۇلايغا خار بولدى.

ئاق كەپتەر، چىلان كەپتەر،
ئاق بۇغدايدىن دان يەيدۇ.
لاشمانلىققا بىز ماڭدۇق،
ئاتا - ئانام غەم يەيدۇ.

باينىڭ باللىرى قالدى،
بولۇسلەرگە پۇل بېرىپ.
گاداي باللىرى كەتتى،
يىرتىلغان چاپان كىيىپ.

ئاتمىش بەشچە بالىنى،
ئالدىغا ئىلغاپ تۇرۇپ.
"چاپسان بول!"دەپ ھەيدىدى،
قامچىلاپ ئۇرۇپ يۈرۈپ.

ئالتە يۈزچە بالىنى،
بىر-بىردىن ساناپ قويدى.
بولۇسلارنى تىللىسام،
زەي ئۆيگە قاماپ قويدى.

لاشمانلىققا بار دەيدۇ،
قايسى يەردۇر بىلمەيمىز.
خوش دوستلار، ئاغىنىلەر،
بىز ئاۋاتقا كەلمەيمىز.

ئۇگۇت
Ugut.cn

كوپ ـ كوك يىشىل پوتامنى،
بىلىمغا باغلاپ قويدى.
تۇرسۇندەك يالاقچىنى،
يۈز بېشى سايلاپ قويدى.

ئاقساقالنى تىللىدىم،
بىزگە قىلدى كوپ زورلۇق.
لاشمانلىققا بارمايمىز،
سېتىپ ئالغان قۇلۇڭ يوق.

يىگىتلەر لاشمانلىققا ماڭغاندا ، ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ
ھەسرەت چېكىپ زارلىنىپ ئېيتقان قوشىقى:

بېغىمغا گۈل تېرىسام،
ئېچىلماي توزۇپ كەتتى.
لاشمانلىققا كەتكەنلەر،
ياش تۇرۇپ ئولۇپ كەتتى.

بىز قېرىلار ئۈستىگە،
ھەر قەدەمدە مىڭ جاپا.
رەھىمسىز بۇ بەگلەردىن،
كورمىدۇق ھېچبىر ۋاپا.

بىچارە يىگىتلەرنىڭ،
تېپىلارمۇ خوشلىغى.
قىزىل گۈلنى ئۈزۈپ بەرگەن،
ئوزىمىزنىڭ بوشلىغى.

بايلار ھەرگىز غەم قىلماس،
ھەممىسى ئويدە يېتىپ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قايتۇرۇۋالدى بالىنى
بەزنى بەگدىن سېتىپ.

كەلمىگەن بۇنداق بالا،
كورمىگەن ئاتا - بوۋا.
قىرىنداش قىلسۇن داۋا
يوق بولەك مۇندىن داۋا.

لاشىماندىكى ياشلارنى،
كورگىلى بولارمىكىن؟
سولاشقان مىنىڭ جېنىم،
سەن كەلگىچە تۇرارمىكىن؟

مايسا تېرىپ، دان تېرىپ،
جان ساقلىدۇق ھەممىمىز.
يۇرتىمىزدىن يوقالدى،
قايان كەتتى بالىمىز.

تاش ئاتتىم سايغا چۈشتى،
ساينىڭ تاشلىرى ئۇچتى.
جان بالام، جېنىم بالام،
قارا كوزۇمدىن ئۇچتى.

قارا - قارا قاغىلار،
ئىگىز - ئىگىز ئۇچۇقلار.
مىنىڭ بالىلىرىم نەدە؟
خەۋەر بىرىپ تۇرۇڭلار.

تام ئۇستىگە تام قويدۇق،
ھويلىنى يوغان قۇرۇپ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قەيەرلەردە يۈرگەندۇ،
بالىلىرىم غېرىپ بولۇپ.

يار بويىدا بەش ئۆدەك،
بەشىلىسى بىر خىلدەك.
لاشىمانلىقتا كەتكەنلەر،
ئېچىلغان قىزىل گۈلدەك.

ئىگىز دوڭگە ئۆي سالدىم
قۇم چوگۈنغا چاي سالدىم.
لاشىمانلىقتا بالامغا،
پوچتا بىلەن خەت سالدىم.

يۇقارقى گازارمىغا،
سولاپ قويدى بالامنى.
قانداق تاشلاپ كېتەرسەن،
جېنىم بالام ئاناڭنى.

ئون ئالتىنجى يىلىدا،
مالاي بولدۇق ھەممىمىز.
بالىلاردىن ئايرىلدۇق،
قانداق كۈنلەر كۆرىمىز؟

ئالمىلار پىشىپ قالدى،
يېشىل باغلار ئىچىدە.
ئامان يانغىن سەن بالام،
يالغۇز ئاناڭ بەختىگە.

ئۆك قولۇمدا ئۆك ئۈزۈك،
سول قولۇمدا سول ئۈزۈك.

ئۇگۇت
Ugut.cn

بالامدىن ئايرىلغىچە،
ئولۇپ كەتكىنىم تۈزۈك.

ئالتىنچى ئاي باھاردا،
ئارا، گۈرجەك خاماندا.
بالىلىرىمنى يادلايمەن،
بىر كورۇشكە ئارماندا.

ئوت يېقىلدى جېنىمغا،
ھېچ كىشى بىلمەس ئۇنى.
خۇدايىمغا تاپشۇرۇپ،
قويدۇم بالىلىرىم سىنى.

غەيرىتىم،جان قوۋۇتىم،
ياندىكى رۇستەملىرىم.
سۇ قۇيۇپ تەربىيە قىلغان،
باغدىكى بوستانلىرىم.

سەندىن خوشلۇشۇپ قالدى،
ئاقسۇ، كەتمەن تاغلىرى.
قولۇمدىن ئۈزۈلۇپ كەتتى،
بۇ يۈرەكنىڭ باغلىرى.

بۇ يۈرەك قايناپدىغۇ،
ئوتتا قويغان چەينەكتەك.
ئارقاڭلاردا بىز قالدۇق،
كاككۇك بىلەن زەينەپتەك.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئەمدى مەن قانداق قىلاي،
بۇ يىگىتلەر بەختىنى.
ساقلىغىن ئاللا كېرىم،
دۈت ئىچىدە پاختىنى.

يۈز بېشىغا يىغلىساق،
سوزگە قۇلاق سالمايدۇ.
مۇنداق جەۋرى-جاپادا،
بالىلار ئامان يانمايدۇ.

تەمبۇرۇمنى چېكىمەن،
كۆندە يىغلاپ، ناخشا ئېيتىپ.
ئۇخلاپ يېتىپ يىغلايمەن،
جان بالامنى ياد ئېتىپ.

چىغلىق تىكەن ئىچىدە،
قۇمدىن تولا ئاق توشقان.
بۇ قوشاقنى قوشمايتتۇق،
دەرتكە پايلىماي قوشقان.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئامبال زۇلۇمى ھەققىدە

يېقىنقى يۈز يىللاردىن بۇيان جاھانگىر ۋە مۇستەملىكچىلەرنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى، ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ قول - چوماقلىرى، زالىم ئامباللارنىڭ چېكرا رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى قاتتىق ئېزىش ۋە تالان - تاراج قىلىشى تارىختا كەم ئۇچرايدۇ.

مىللى زۇلۇم ۋە سىنىپى زۇلۇم تۈپەيلىدىن سەرسان بولغان خەلق ھەددى-ھېساپسىز. زالىملارنىڭ جىنايى قىلمىشىنى ئىلى دەرياسى ۋە تارىم دەرياسىنىڭ سۈيى بىلەن يۇغاندىمۇ تۈگىمەيدۇ.

بۇ قوشاق 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئامبال زۇلمىدىن چاك - چاك بولغان مۇڭلۇق قەلبىنى ۋە زۇلۇم - كۈلپەتكە بولغان چەكسىز غەزىۋىنى ئەكس ئەتتۈرگەن.

ئامبالغا ئامبال،
شايىدا تامبال.
يۇرتنى سوراپ يەيدۇ،
يامۇلدىكى ئامبال.

ئامبالنىڭ قىزى،
دايىنىڭ قىزى.
چوقۇر دىمەڭلار،
تاياقنىڭ ئىزى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئامبال ئالدىدا،
دايى كەينىدە.
مەن قانداق قىلاي،
زۇلۇم دەردىدە.

ئامبىلى ئاتلىق،
دايى قاناتلىق.
كۈندە يىغلايدۇ،
گۇناھسىز تاتلىق.

ئامبالغا ئاق چاي،
دايىغا كوك چاي.
گۈندىپا يلارنىڭ،
كىپىنىنى پىچاي.

ئابدۇقادىر داموللام ھەققىدە

مەرھۇم ئابدۇقادىر ئەزىزى (داموللا) يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىدا ئالاھىدە ئورۇننى تۇتقان ئالىم، شائىر ۋە جامائەت ئەربابىدۇر. ئۇ، 1862 - يىلى (ھىجرىيە 1279 - يىلى) ئاتۇشنىڭ مەشھەت يېزىسىدا تۇغۇلغان، ئۇنىڭ بالىلىق ۋە ياشلىق دەۋرى ئۆز يېزىسىدا، بىلىم ئېلىش ۋە پائالىيەت ئىشلەش ۋاقىتلىرى قەشقەر، بۇخارا قاتارلىق جايلاردا ئۆتكەن. كېيىنكى ھاياتى يېڭىچە مەكتەپلەردە مۇئەللىملىك قىلىش، مۇدەررىسلىك قىلىش ۋە جامائەت خىزمەتلىرى بىلەن ئۆتكەن. ئۇ، ئىلىم - مەرىپەت تارقىتىش مەقسىدىدە ئۇيغۇرچە ئوقۇتۇشنىڭ ئۇسۇلى، دەرسلىك مەزمۇنى قاتارلىق نەرەپلىرىدە ئەجرى سىڭدۇرۇپ، «سەرپ-نەھۋى» (مورفولوگىيە

ئۆگۈت Ugut.cn

ۋە سىنتاكسىس) «ئىلمى تەجۋىت» (قىرائەت)، «ئىلمى ھېساپ» قاتارلىق كىتاپلارنى يېزىپ، مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىك جەھەتتىكى قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلغان. ئۇ يەنە مەكتەپلەردىكى ھوسنىخەت ئۆگۈتۈش ئىشلىرىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرنىڭ تەلىم- تەربىيىسىگە كۆڭۈل بولۇپ، «ئاقائىد زورۇرىيە» (زورۇر ئەقىدىلەر)، «ئىبادەت ئىسلامىيە» (ئىسلام ئىبادەتلىرى)، «تەلىم سەبىھىيان» (گۆدەكلەرگە تەلىم)، «نەسىھول ئەپتال» (ياش-ئۆسمۈلەرگە نەسىھەت) قاتارلىق كىتاپلارنى يېزىش بىلەنلا قالماستىن، مەتبۇئات ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇپ، باشقا جايلاردىن مەتبە ئالدۇرۇپ كىرىپ، «نەسىھەتى ئام» قاتارلىق ئەسەرلەرنى باستۇرۇپ، ئاممىغا بىكارغا تارقاتقان، ئۇ يازغان «جاۋھىرۇل ھىقان» (ھەقىقەت جەۋھەرلىرى) ناملىق شېئىرىي ئەسەر ھازىرمۇ مىسىردىكى «ئەزھەر» ئىنىستىتۇتىنىڭ كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا. ئۇ يەنە «مۇپتاھىل ئەدەپ» (ئەدەبىياتنىڭ ئاچقۇچى) ناملىق نەزرىيىۋى ئەسەرنى يازغان بولۇپ، بۇ ئەسەرلەر ئۆز زامانىسىدا قەشقەردىكى ئىختىساتلىق كىشىلەرنىڭ ياردىمى بىلەن روسىيىنىڭ قازاندىكى «مىللەت» مەتبەسىدە نەشر قىلىنغان.

ئابدۇقادىر ئەزىزى بىر ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر زات بولۇپ، 1900 - يىللاردىن كېيىن شىنجاڭغا دىن تارقىتىش نامى بىلەن كىرىپ، ئەكسىيەتچىلىك، بۇلاڭ-تالاڭچىلىق ھەركىتى بىلەن شۇغۇللانغان شۋېت مىسسىئونېرلىرىغا قارشى باتۇرلۇق بىلەن كورەشنى قانات يايدۇرغان. ئۇلارنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنىغا باتۇرلۇق بىلەن باستۇرۇپ كىرىپ، ئۇلارنىڭ ئەكسىيەتچى گېزىت-ژورنال ۋە دوختۇرلۇق ئەسۋاپلىرىنى چېقىپ، كويدۇرۇپ شىۋىتلەرنى قېچىشقا مەجبۇرلاپ، جاھانگىرلارنىڭ قەشقەردىكى مە-

ئۇگۇت
Ugut.cn

دىنىيەت تاجاۋۇزچىلىقىغا قاقشاتقۇچ زەربە بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن، جاھانگىرلار ۋە يەرلىك فېئودال ـ ئەكسىيەتچى كوچـلار ئۇنىڭ بۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك جاسارىتىدىن قورقۇپ، يوشۇرۇن سۇيىقەست پىلانلاپ، ئىشپىيون، خائىنلارنى سېتىۋېلىپ، ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلىشقا ئۇرۇنغان ۋە 1924 ـ يىلى 8 ـ ئايدا قەشقەر شەھرى كونا ئۇردىدىكى قىرائەتخانىسىدا شائىرنى ئېچىنىشلىق ھالدا ئۆلتۈرۈۋەتكەن. ئىلىم‑پەن، مەدىنىيەت تەرەققىياتىنىڭ دۈشمەنلىرى ئۇلۇغ ئالىم ۋە تالانتلىق شائىرنى خەلقتىن ئايرىۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن، ئۇيغۇر خەلقى ئابدۇقادىر ئەزىزى (داموللام) نى ئۆزىنىڭ «قەدىرلىك ئۇستازى» دەپ ھىساپلاپ، ئۇنىڭغا چوڭقۇر ماتەم تۇتقان. نۇرغۇن مەرسىيە ـ ناخشا، قوشاقلارنى يېزىپ خاتىرلەش پائالىيەتلىرى ئېلىپ بارغان. بۇ قوشاق ئەنە شۇ تارىخى شارائىتتا ئوتتۇرىغا چىققان بولۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەلبىنى روشەن ئىپادىلەپ بەرگەن.

بۇلبۇل ئىدىڭ بۇ باغدا،
سايرار ئىدىڭ بار چاغدا.
دۈشمەن سەندىن ئايرىدى
ئەجەپمۇ يامان چاغدا.

ئېتىڭ بەكمۇ چىرايلىق
ئابدۇقادىر ئەمەسمۇ؟
خەلقىمىزگە يول باشلاپ،
ئۆمرىڭ ئۆتكەن ئەمەسمۇ؟

ئۇگـۇت
Ugut.cn

ئۆلتۈرگۈزدى دۈشمەنلەر،
كورەلمىگەن مەن ـ مەنلەر.
سەنچۇن تۆكۈپ كوز ياشنى
يىغلاپ قالدى دەرتمەنلەر.

داموللام ئۆلۈپ كەتتى،
تالىپلار يېتىم قالدى.
سەن ياشىغان بۇ يۇرتتا،
شەيتانىۇ ـ رەجىم قالدى.

ئاتۇش يولى تاشلىق ساي،
يېتىم يىغلار ماڭالماي.
قارشى چىقتى يولۇڭغا،
مۇتەئەسسىپ رودىپاي.

جايىڭ بولسۇن جەننەتتە،
هورلەر بولسۇن خىزمەتتە.
ئۇنۇتمايمىز بىز سىنى،
ۋەدىمىز شۇل ئەلۋەتتە.

ئاقسۇ، كۇچار تەرەپلەردە داموللام هەققىدە توقۇلغان قوشاقلار

تاغلار ـ تاشلار تەۋرىشىپ،
قاتتىق چاقماق چاقتانمۇ؟
دەريا سۈيى قان بولۇپ،
بۈگۈن تەتۈر ئاقتانمۇ؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

قەشقەرنىڭ ھاۋاسىنى،
چاڭ ـ تۇمانلار باسقانمۇ؟
قەشقەرنىڭ جاھانىنى،
قايغۇ ـ ماتەم باسقانمۇ؟

ئاي تۇتۇلماس دەپتىمىز،
كۈن تۇتۇلماس دەپتىمىز.
داموللىغا دەيۈزلەر،
قەست قىلالماس دەپتىمىز.

قىلماق بولغان قەستىڭنى،
ماڭا قىلساڭ بولماملى؟
قولۇڭدىكى پىچاقنى،
ماڭا سالساڭ بولماملى؟

داموللام شېھىت بولدى،
يا تار جايى بېھىش بولدى.
داموللامغا قەشقەرلىق،
كوپ يىغلاپ بىھوش بولدى.

ئاق قوچقاچ چۇرۇقلايدۇ،
چاڭگاسىنى تاپالماي.
تالىپ باللا يىغلايدۇ،
داموللامنى تاپالماي.

ئۆگۈت
Ugut.cn

داموللام چىراقىغا،
پەرۋانە بولاي دەيمەن.
ناھەق بولغان بۇ ئىشقا،
دىۋانە بولاي دەيمەن.

داموللامغا قەست قىلدى،
يۈزى قارا دەيۈزلەر.
كوڭلىدە چىراغى يوق،
دىلى قارا ياۋۇزلار.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قايقا داۋان قوشىقى

19- ئەسىرنىڭ 60- يىللىرىدا، چارروسىيەجوڭگو زېمىنىنى يانىمۇ ئىلگىرىلەپ بېسىۋېلىشنى قەستلەپ، تومۇر تىرنىغىنى ئېلىمىزنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئىلى رايونىغىچە سوزغان. ئىلىدىن روسىيە زېمىنىغا مەجبۇرى كوچۈرۈلگەن بىر توركۇم ئۇيغۇر خەلقى 1916- يىلى لاشمان (قارا خىزمەت) خىزمىتىگە بالا ئېلىش توغرۇلۇق چارروسىيە پادىشاسىنىڭ بۇيرىغى چىق- قاندا، «بالا بەرمەيمىز» دەپ قاتتىق قارشىلىق كورسەتكەن، شۇ چاغدا پادىشا جاللاتلىرى 12 ئادەمنى «قايقا» دىگەن داۋاننىڭ ئۈستىدە ئاتقان ئىدى.

بۇ قوشاقتا چارروسىيەنىڭ ئەنە شۇ قانلىق جىنايىتى پاش قىلىنغان ۋە شىكايەت قىلىنغان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ زالىم نىكولايغا قارشى قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق جاسارىتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

ئاڭلاڭلار خالايىقلار،
ئۇلاتا ئېيتقان بېيتىنى.
لاشمانلىققا تۇتۇپ بەردى،
ھەممىدەم دىگەن شىھىتنى.

قايقا داۋان تاغلىرى،
توكۇلگەندۇر قانلىرى.
تۇتۇپ نەيزە سالغاندا،
سىقىرىغاندۇ جانلىرى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

توختىنىياز دىگەن باتۇر،
قايقا ئۇستىدە ياتۇر.
كوپىنىڭ غىمىنى كوزلەپ،
ئوز بېشىنى يەپ ياتۇر.

يەرلىكنى كولاۋېتىپ،
كەتمەن قايرىلىپ كەتتى.
قايقىنىڭ يىگىتلىرى،
ياش تۇرۇپ ئۇلۇپ كەتتى.

قارا-قارا قاغىلار،
بالىلىرىغا دان بەرگەن.
كىچىككىنە مۇساۋاي،
قايقا ئۇستىدە جان بەرگەن.

دۈشمەنلەر چىقىپ كەلدى،
قايقا ئۇستىدىن ئوتۇپ.
شېھىت بولغان يىگىتلەر،
قالدى قانلارغا پېتىپ.

يوقۇرىدىن چوشۇپ كەلگەن،
جىرەن كوزلۇك چاروللا.
قايقا ئۇستىدە ياتۇر،
قۇندۇز كوزلۇك ياش باللا.

قايقا يولى تار ئىكەن،
ئىككى يېقى قار ئىكەن.
بالىسىنى كورمەككە،
بارچە يوقسۇل زار ئىكەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

بۇلبۇل سايرار ياز كىلىپ،
كوك چىمەن باغ ئىچىدە.
جاننى بەردىك ۋاقتىسىز،
باياۋان تاغ ئىچىدە.

ئاسماندىكى ئاي قايدا؟
„ئاۋات“ دىگەن جاي قايدا؟
يۇرتنىڭ كوزنۇرى بولغان،
توختىنىياز باتۇر قايدا؟

چول قايىقنىڭ بىشىدا،
قار كوچمەي يىتىپ ئالدى.
شىھىت بولغان ئەرلەرنىڭ،
بالىلىرى يىتىم قالدى.

قايقا يولى ھەيۋەتلىك،
بۇلاق سۈيى شەرۋەتلىك.
مەخسىدىگە يىتەلمىگەن،
كىرىم ئاخۇن رەھمەتلىك.

ئۈستەڭ بويىدا ياپۇز،
ياپۇزنىڭ شىخى يالغۇز.
جىنىمغىنە شۇ ئادەم،
قايقا ئۈستىدە يالغۇز.

ئالما ئاتتىم دەرياغا،
لەيلىۋالدى، چوكمەيدۇ.
قىرىنداشنىڭ ئوتلىرى،
يالقۇندايدۇ، ئوچمەيدۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۇقنى ئاتتى يۈرەككە،
يېنىپ تەگدى بىلەككە.
بايزالىملار قىلغىنى،
ئورناپ كەتتى يۈرەككە.

ئىشىك ئالدى توپ سىدە،
ئاتقا سېپ بىرەي بىدە.
زالىملارنىڭ زۇلمىدا،
بولدى يۈرەكلەر زىدە.

كەچ كىردى زاۋال بولدى،
دەرۋازىنى ياپقاندۇر؟
شېھىت بولغان يىگىتلەر،
قانغا مىلىنىپ ياتقاندۇر؟

ئۆستەڭ بويى سۈزۈك تاش،
ماڭغانلارنىڭ كۆزى ياش.
بۇ پەرماننى چىقارغان،
نىكولاي زالىم باغرى تاش.

ئۇگۇت Ugut.cn

تاش ئاخۇنۇم ھەققىدە

تاش ئاخۇنوم ئاتۇش سۇنتاغ كۆكشى كىچىكىز دىگەن جايدىن بولۇپ، ئۆز زامانىسىدىكى بىر ئىلغار ئىگىلىك باشقۇرغۇچى. ئۇ، ياش ۋاقتىدا سودا-تىجارەتنىڭ يوللىرىنى ياخشى ئۆگەنگەن. ئۈرۈمچى، قەشقەر، غۇلجا.... قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، كوپ يىللار تۇرۇپ، سودا - تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان. ھەسەن بىلال ھاجىم بىلەن بىرلىكتە ئاتۇشنىڭ ئاغۇ دىگەن يېرىدە جۇمە مەسچىتى سالدۇرۇپ، سولتانى يۇسۇپ بۇغراخاننىڭ گۇمبىزىنى قايتا ياساش ئىشلىرىغا قول سالغان. شۇ ئارقىلىق تېزلا نام چىقارغان.

1914-يىللىرىدىكى1-جاھان ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىن شىنجاڭغا كىلىدىغان تومۇر، چاي، گەزمال قاتارلىق خەلققە ئېھتىياجلىق بولغان سانائەت ماللىرى توسۇلۇپ قالغان، مۇشۇنداق تارىخى شارائىتتا، ئۇ، مىللى سانائەتنى راۋاجلاندۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان. ئۆزىنىڭ كوپ سەرمايىسى بولمىسمۇ، باي-خوجىلارنى ھەركەتلەندۇرۇپ، شىركەت ئېچىپ پاي توپلاپ، يەرلىك مىللى سانائەت ۋە قول سانائەتنى يولغا قويۇش يولىدا ھەركەت قىلغان، يېڭشەرنىڭ «ياماننيار» دىگەن يېرىدە پاختا زاۋۇدى قۇرۇپ،12 تاش تۈگمەن ياساتقان، ئاتۇشتىمۇشا تىۋاچىلىق-سەگەزچىلىك كارخانىسى ئاچقان، تاش ئاخۇنوم شۇ ۋاقتىدىكى ھوكومەت بىلەن بىرلىشىپ،قەشقەردە سەرەڭگە زاۋۇدى، سەگەز كارخانىسى، تېرىگە ئىش قوشۇش كارخانىسى قاتارلىقلارنى قۇرۇپ، خەلقنى تەمىنلەپ، بازارنى ئاۋات قىلغان، تەڭگە

ئۇگۇت
Ugut.cn

قويدۇرۇپ پۇل چىقارغان. ئۇ، مۇشۇنداق ئىشلار يۈز بىسەدىن بىر ئابرۇيلۇق موتىۋەرگە ئايلانغان. بۇ قوشاقتا تاش ئاخۇنومنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائىي ئەھۋالى، ئۇنىڭ زاۋۇت-كارخانىلىرىدا ئىشلەۋاتقان مەدىكارلارنىڭ روھىي ھالىتى سۈرەتلەنگەن بولۇپ، شۇ ۋاقىتتىكى جەمئىيەت ئەھۋالىنى چۈشۈنىشىمىزگە پايدىسى بار.

تاش ئاخۇنوم تاش ئىكەن،
ئالغان خوتۇنى ياش ئىكەن.
خامغا ئۇششاق گۈل بىسىپ،
ئامبال بىلەن باش ئىكەن.

تاش ئاخۇنوم جازانى،
بىر يىل ئالدى بازارنى.
پۇل تېپىشنىڭ كويىدا،
تاشلىۋەتتى مازارنى.

ساسقا چۈشكەن ئۇدەكنى،
نادان باللا غاز دەيدۇ.
ئاتمىش ئالتە نىمكانى،
تاش ئاخۇنوم ئاز دەيدۇ،

ئاسماندىكى ئاينى كورۇك،
تاش ئاخۇنوم باينى كورۇك.
ئىشلەپ ھارغان مەدىكارغا،
سەرلەپ بەرگەن نانىنى كورۇك.

ئۇگـۇت Ugut.cn

زالىم قازىلار ھەققىدە

ياڭ زىڭ شىن، جىڭ شۇرېن، شىڭ شىسەي قاتارلىق ھوكۇمرانلارنىڭ شىنجاڭ ۋە شىنجاڭ خەلقىنى ئىدارە قىلىش ۋە زىيانكەشلىك قىلىش جەھەتلەردىكى ماھىيىتى بىر بولغىنىدەك، ئىسلام دىنى تونىغا ئورۇنىۋېلىپ خەلقنى دەھشەتلىك ئەزگەن ۋە قاخشاتقان زالىم قازىلارنىڭمۇ ماھىيىتى بىر، تىلى بىر. بۇ، بىر توپ ئەبلەخلەر تېگىدىن بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى. بۇ قوشاقتا ـ قاراڭغۇ زۇلمەت ئىچىدە ئىڭرىغان شىنجاڭنىڭ غۇلجا قاتارلىق جايلىرىدىكى زالىم قازىلارنىڭ پۇخرالارغا قىلغان زىيانكەشلىكى بايان قىلىنغان. ئادالەتسىز زامانىنىڭ چومپەردىسى ئېچىپ تاشلانغان.

بۇ قوشاق ـ قاتمۇـقات زۇلۇم ئاستىدىكى شىنجاڭنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائىي تارىخى، جەمئىيەت ئەھۋالىنى تەھلىل قىلىش، چۈشۈنىۋېلىشقا نىسبەتەن مەلۇم قىممەتكە ئىگە.

ھوشۇر باقى، مەخپىر قازى،
نۇرى ساغلىق.
پۇخرالارنىڭ يۈرەك باغرىن،
قىلدى داغلىق.

قازى بولغان بەچچىغەرلەر،
بۇنداق بولسا؛
ئاخىرەتتە راھەت كورەر،
يېرى چاغلىق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ۋادىرىخا، بۇلاردىن كوپ
ئەلەم يەتتى.
ئازابىدىن يۈرەكلەرگە،
جىق دەز كەتتى.

بۇ پاڭدا مەنسەپ دىگەن،
شۇ قاتارلىق.
ئاخىرىدا بۇلارنىمۇ،
تاشلاپ كەتتى.

خاڭ قوشىقى

1ـ جاھان ئورۇشىدىن كېيىن، يەرلىك پومېشىك ـ بۇرژۇئازلار شىنجاڭنىڭ تەبىئى بايلىقلىرىنى تالان ـ تاراج قىلىپ، ئەمگەكچى خەلقنى دەھشەتلىك ئېكسپلاتاتسىيە قىلدى. قەشقەردىن جان بېقىش كويىدا شىمالىي شىنجاڭغا چىققان تۇركۇم ـ تۇركۇم موساپىرلار ئۇ يەردىكى پىلىچى، كوكيار قاتارلىق كومۇر كانلىرىدا ئات ـ ئۇلاق ئورنىدا ئىشلەپ كورمىگەن كۈنى، تارتمىغان دەرت ـ ئەلىمى قالمىغان ئىدى.

ئەينى يىللاردىكى خاڭ ئىشچىلىرىنىڭ بېشىدىن كوچۇرگەن ئېچىنىشلىق ھاياتىنىڭ گۇۋاچىسى بولغان بۇ قوشاقلار شىنجاڭدىكى تۇنجى ئەۋلات كومۇر خاڭ ئىشچىلىرىنىڭ سىنىپى زۇلۇمغا قارشى ئېلىپ بارغان ھەركەتلىرىنى بىلىۋېلىشىمىزغا، شۇ ئارقىلىق بۈگۈنكى يېڭى تارىخى دەۋردە غەيرەت ـ جاسارىتىمىزنى ئۇستۇرۇپ، 4نى زامانىۋىلاشتۇرۇش قورۇلۇشىغا تىگىشلىك ھەسسە قوشۇشىمىزغا ئىلھام بېرىدۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

زوخاڭدىن چۇشۇپ كېلىپ ،
سۇنى چاپقان ئوخشايمەن.
بەرگىنى پۇچۇق ياماق ،
جانىنى ساتقان ئوخشايمەن .

ئەردىڭ يۇپاڭمۇ دەيمىز ،
ساندىڭ يۇپاڭمۇ دەيمىز .
داڭقىدىن چۇشكەن نانىنى ،
خام سۇغا چىلاپ يەيمىز .

ئېلىنىڭ داۋانىدىن ،
ئوروق ئات ئوتەلمەيدۇ .
خاڭدىكى مۇساپىرلار ،
پۇلى يوق كېتەلمەيدۇ .

قەشقەردىن چىققان باللا ،
تەڭدىن تولىسى خاڭدا ،
كەچكۇزدە كېتەي دىسە ،
بىردىن چاپىنى داڭدا .

چەنزە دىگەن تومۇرى ،
قاپ-قارادۇر كومۇرى .
خاڭدا ئىشلىگەنلەرنىڭ ،
بەكمۇ قىسقا ئومۇرى .

دىڭخۇلارنى كوتۇرۇپ ،
خاڭنىڭ تىگىگە چۇشتۇق .
ئومرىمىزدە كورمىگەن ،
ۋەيلۇن دوزاقنى كوردۇق .

ئۇگۇت
Ugut.cn

خاقاننىڭ ئىچى قاراڭغۇ ،
قوللىرىدا دىڭ خۇلۇ .
دىڭ خۇلۇنى ئوچۇرۇپ ،
قوغلاپ چىقتى مىڭ خۇلۇ .

يۈسۇل ئالدۇ چاڭسا ،
زۇخاڭدىن قاراپ ماڭسا .
باش يۇپاڭدىن ئوتكەندە ،
جاننى قولىغا ئالسا .

ئەردىڭ يۇپاڭ بار دەيسەن ،
ساندىڭ يۇپاڭ بار دەيسەن ؟
بېشىڭغا گەنزى چۈشسە ،
ئېستىقىنا جان دەيسەن .

باش يۇپاڭدىن ئوتكەندە ،
ئەردى يۇپاڭ بار دەيسەن .
خاڭ تېگىدە ئۇخلىساڭ ،
بوتوڭدىن تاياق يەيسەن .

جەنزە دىگەن بىر پالتۇ ،
سورەپ كېلىدۇ لاڭتۇ .
شى ئۇزىنى ئويغاندا ،
ئەزىز باشقا مىڭ قايغۇ .

داڭ كاڭشو دەپ داڭلايسەن ،
پاكا چاڭساندۇ ماڭدايسەن .
دېڭغا بېشىڭنى ئۇرۇپ ،
«ئىست، جان!» دەپ قاخشايسەن .

ئۇگۇت
Ugut.cn

شاڭجۇ چاپىدۇ ئەخمەت ،
شاجۇ چاپىدۇ رەخمەت .
ئۈچ چى سۈنى ئۇرىگەن ،
داۋاتۇرغا مىڭ رەخمەت .

قاسىم دىگەن شۇباتۇر ،
گەنجىڭ يىگىت ئەمەسمۇ ؟
بىڭسىسىنى كورسەتتى ،
باتۇر يىگىت ئەمەسمۇ ؟

كومۇرىمۇ ئۇرۇلدى ،
داۋاتۇرمۇ قۇتۇلدى .
بوتوڭ دىگەن دەيۇزگە ،
پومىدۇرلەر تۇتۇلدى .

لىڭسى دىگەن قارا يۇز ،
بېشىمغا بالا بولدى .
زۇخاڭدا تولا يۇرۇپ ،
كوزلىرىمگە قان تولدى .

كوڭلۇمنى ئاچاي دىسەم ،
دۇتتارىمنىڭ تارى يوق .
لىڭسى باش تۇرۇپ بىزگە ،
ئولگەن بىلەن كارى يوق .

كاڭشۇ فاڭزىدا ياتسام ،
گوڭتۇ كىلىپ قوغلايدۇ .
ئاچ قالغان يىتىمچىلەر ،
جىڭموما ئوغۇرلايدۇ .

ئۇگـۇت
Ugut.cn

باقمىدى بولاي دىسەم ،
بولاشمايدۇ ، شىمىتى؟
گوڭتۇرىڭدىن قورقمايمەن ،
جان ئالار خۇدامىدى.

ئاۋۇت دىگەن گوڭتۇرى،
ئېسىپ قويدى ئاسمىنى.
گۇندىخانا جايىڭ دەپ ،
سولاپ قويدى قاسمىنى.

سەمەت دىگەن پاينەكباش،
لىڭسىمەن دەپ توۋلايدۇ.
كاڭشۇلارنى يامان دەپ،
خاڭجالارغا بولايدۇ.

خاڭجالارنىڭ دەردىدىن،
قېچىپ كەتتى كاڭشۇلار.
مەلىدە ئەدەپ كەتتى،
قامچا تۇتۇپ شاڭيۇلار.

خاڭجانىڭ ئېتى ئەمەت،
لىڭسىسى يامان سەمەت.
ئېيتساق ھەرگىز تۈگۈمەس،
ئىچىمىزدە تولا دەرت.

گوڭتۇلارغا بوغۇلۇپ،
خاڭلاردا يېتىپ قالدۇق.
خاڭجاسى يامان زالىم،
زۇلۇمغا پېتىپ قالدۇق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

خاڭجاسىدىن قورقماستىن،
سۈيدۈڭگە كىرىپ كەتتۇق.
خوتۇن - بالىمىز ئاش دەپ،
تۇنلەر يېتىپ غەم يەيتتۇق.

كاڭشۇمەن دەپ خاڭلاردا،
گوڭتۇ بىلەن ئېتىشتۇق.
ھالىمىزغا كىم يەتسۇن،
ئېلىشالماي قېچىشتۇق.

كوكيارخاڭدىن ئەكەلدۇق،
قالايدىغان كومۇرنى.
ئىسسىق كورمەي ئوتكۇزدۇق،
ئېيستقىنە ئومۇرنى.

قەشقەردىن چىققان باللا،
لەنتەيزىدە ئىشلىدۇق.
زالىملارنىڭ دەستىدىن،
خاك تېگىدە قىشلىدۇق.

زالىملارنىڭ خېگىدا،
مەمەت موللا شەنسىگتى.
يالاقچىلار ئالدىدا،
كۇن كوچۇرمەك تەس ئىدى.

يالاقچى ئىلەك دولان،
ئىبراھىمنىڭ گوگتۇرى.
ھەسەن بوتۇك ھىلىگەر،
قان يالىغان جوت بورى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ھەسەن بوتۇڭ دوغىسى،
ئاتىخانشاڭيۇ يورغىسى.
ھاۋۇزقارى مۇداپىق،
ئادەم ئالداش موللىسى.

خاڭنىڭ ئاستىغا كىرىپ،
كومۇر بىلەن تاش ئالدۇق.
بالىلارنى خىيال قىلىپ،
قارا كوزگە ياش ئالدۇق.

كومۇر خاڭدا ئىشلەيمىز،
ئايلىقىمىز بەش تەڭگە.
ئەجەپمۇ قىلىپتۇق بىز،
تۇگۇمەس ئازاپ-غەمگە.

كېچىلەپمۇ ئىشلەيمىز،
خاڭلاردا كومۇر تاشقا.
بوتۇڭ كېلىپ ئۇرۇدۇ،
سىم قامچا بىلەن باشقا.

خاڭنىڭ ئاستى قاراڭغۇ،
ماڭالمىدۇق يول تېپىپ.
قوللار قاپىرىپ كەتتى،
كومۇرنى دەپ تاش چېپىپ.

پىلىچىڭگە① چىقىپ بىز،
خاڭدا كومۇر كولىدۇق.

① خاڭ ئىسمى

ئۇگۇت Ugut.cn

خاڭدا كومۇر ئورۇلسە،
«بارمۇ؟» سەن دەپ توۋۇلىدۇق.

زەمبىلدە توشۇپ كومۇر،
قوللار تېشىلىپ كەتتى.
قوساق ئېچى بەك يامان،
بەللەر پۈكلۈنۈپ كەتتى.

بىز سەيسىگە تۇتۇلۇپ،
ئىشلىدۇق كومۇر خاڭدا.
تېنىم تاپماي ئىشلەپمۇ،
قوساق تويمىدى نانغا.

ئېتىزدىكى بوز تورغاي،
بالىلىرىغا دان بەرگەن.
تۇداخۇن شۇ رەھمەتلىك،
خاڭ ئاستىدا جان بەرگەن.

قاتار - قاتار قاغىلار،
بارساڭلا سالام دەڭلار.
مېنى ئاتام سورىسا،
خاڭنىڭ ئاستىدا دەڭلار.

ئۇگۇت
Ugut.cn

مىللى نەغمە قوشىقى

ئۇيغۇرلار ئاپتۇ، چىلاپچا، جۇمبىل قازان ياساشتەك ھۈنەر-سەنئىتى بىلەن داڭ چىقارغان مىللەت بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ توي - توكۈن، مەشرەپ، مېھماندارچىلىق قاتارلىق تەرەپلەردىمۇ مۇقام ئاساس قىلىنغان مىللى نەغمىسى بىلەن داڭ چىقارغان مىللەتلەرنىڭ بىرى. ئۇيغۇر مىللى نەغ-مىلىرى مىڭ يىلدىن كوپرەك تارىختا ئىگە بولۇپ، جاراڭلىق، رەتلىك، سېستىمىلىق بولۇشتەك ئالاھىدىلىگى بىلەن پۈتكۈل تۈرك ئايىماقلىرىغىچە تارالغان.

1930 - يىللاردىن كېيىن، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللى نەغمىسى ناھايىتى تەرەققى قىلغان. نۇرغۇن مىللى تىياتىر ۋە ئەل-نەغمىلىرى قەشقەر، كۇچار، غۇلجا قاتارلىق جايلاردا سەھ-نىگە چىقىپ، ئاما ئارىسىدا چوڭقۇر تەسىر قوزغىغان. لېكىن، 1936 - يىللارنىڭ ئالدى - كەينىدە زالىم شىڭدوبەن خەلقنىڭ مىللى ئويغۇنۇش كەيپىياتىدىن ئۆلگىدەك قورقۇپ، خەلق ئارىسىدىكى نەغمىچىلەرنى تۇتۇپ، قاماپ، مىللى مە-دىنىيەتنى خانى - ۋەيران قىلدى. 10 نەچچە يىلغا سوزۇلغان دەھشەتلىك تېرورلۇق ۋە جاھالەتتىن كېيىن 1947 - يىللار-نىڭ ئالدى - كەينىدە ئۇيغۇر مىللى نەغمىسى يانا قايتىدىن باش كوتەردى. ئەينى ۋاقىتتا توقۇلغان بو قوشاقتا - خەلق-نىڭ مىللى ئويغۇنۇش ھېسسىياتى ۋە ئۇلغار مەدىنىيەتكە بولغان تەلپۈنىشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. مىللى مەدىنىيەت دۈش-

ئۇگۇت Ugut.cn

مەنلىرىگە بولغان غەزەپ - نەپرىتى ۋە جەڭگىۋار ئىرادىسى ئىپادىلەنگەن.

مىللى نەغمە سازىمىز،
كوكۇل ئاچار باغىمىز.
كەتتى بىزدىن قارا كۈن،
ئەمدى ئويىنار چاغىمىز.

ئويناپ كۈلۈپ بارىمىز،
قولغا قورال ئالىمىز.
قارشى چىققان دۈشمەنىنىڭ،
ئېتىپ جېنىنى ئالىمىز.

ئاچىل

شىڭ شىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇپ تۇرغان دەسلەپكى چاغلاردا، سوۋېت ئىتتىپاقى سىياسى، ھەربى، ئىقتىسادى جەھەتلەردىن شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىنى قوللاپ، كوپ ياردەم بەرگەن ئىدى.

شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يولىنى تۇتۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يوليورۇق سوراپ شىنجاڭنىڭ مەدىنىيەت، مائارىپ، مالىيە، ساقلىقنى ساقلاش، ئاخبارات قاتارلىق ساھەلىردە بىرمۇنچە ئىلغار سىياسەتلەرنى يولغا قويدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلغار تەسىرى ئارقىسىدا شىنجاڭدا كونا مائارىپ ئىسلاھ قىلىنىپ، ئارقا - ئارقىدىن نۇرغۇن پەننى مەكتەپ، بىلىم يۇرتلىرى ئېچىلدى، پىئونىرلار لاگىرى قۇرۇلۇپ، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى قانات يايدى، نۇرغۇن دوختۇرخانا، داۋالاش ئورۇنلىرى، كىنو - تىياتىرخانىلار، باغچىلار ياسالدى،

قۇرۇلۇش ـ بىناكارلىق ئىشلىرى قايتا جانلاندى؛ دىنىي خوراپاتلىقنىڭ ئالدى ئېلىنىپ، كوپلىگەن يېزا- قىشلاقلاردا دېخانلارنىڭ ساۋات چىقىرىشنى ئاساس قىلغان كەچكۇرسلىرى يولغا قويۇلدى،خوتۇن ـ قىزلار جەمىيەت ئىشلىرىغا ئارىلاشتى. ئۇلار ئىنقىلاۋىي ناخشىلارنى ئېيتىپ، يېڭىلىقنى، ئىلغارلىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان نۇرغۇن ناخشا- ئۇسۇللارنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كورەشنىڭ چۇڭقۇر قانات يېيىشىغا، ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلارنىڭ خىيانەتچىلىك، پارىخورلۇق، مۇستەبىتلىك ھەركەتلىرىگە قارشى كورەشنىڭ چۇڭقۇر قانات يېيىشىغا، مىللى مەدىنىيەت ۋە مىللىي مائارىپ ئىشلىرىنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشىغا تۇرتكە بولدى.

بۇ- ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدىكى بىر مىللى ئويغۇنۇش دەۋرى بولۇپ، قالاقلىقنى، كونىلىقنى رەت قىلىپ، چەتئەلنىڭ ئىلغار نەرسىلىرىنى قوبۇل قىلىش، خۇراپاتلىق، نادانلىقنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ، ئىلىم-مەرىپەتنى سۆيۈش،ۋەتەنىنى بىرلىكتە چىڭ تۇرۇپ، دېموكراتىيە، ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۇرۇشتە زور ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئوينىدى. بۇقوشاق ئەينى يىللاردا توقۇلغان بولۇپ، ئۇيغۇر سەھنىلىرىدە ناخشا قىلىپ ئېيتىلغان. ئۇ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېڭىلىققا، ئىلىم-مەرىپەتكە، گۇللۇنۇپ راۋاج تېپىشقا تەلپۈنۈشتىن ئىبارەت مىللى روھى كەيپىياتىنى ئەكس ئەتتۇرگەن.

باغدا گۇللەر ئېچىلدى،
چىكەڭگە قىستۇرالامسەن؟
زوقلۇنۇپ ئويناپ- كۇلۇپ،
كوڭلۇمنى ئاچالامسەن؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

تېرەك بېشىدا قاغا،
پەرق ئېتىپ بىلەلەمسەن؟
ھوسنۇڭدىن گۈل ئۈندۈرۈپ،
قىستۇرۇپ كىلەلەمسەن؟

تام توپىسكە تام سالدۇق
شامالغا دالدا بولسۇن دەپ.
يار توپىسگە يار تۇتتۇق،
يۈرەككە پايدا بولسۇن دەپ.

چاپتىم يورغا ئېتىمنى،
يارىمغا گۈل قىساي دەپ.
كورۇپ ئوتتۇم بېغىمنى،
گۈزەل بوستان ياساي دەپ.

ئاچىل- ئاچىل-ۋاي ئاچىل،
ئاچىلمىساڭ گۈل قايدا؟

تۇرپان خەلقى ئازىسغا تارقالغان نۇسقىسىنىڭ تىكىستىنى
مەرھۇم شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر يازغان ئىدى

گۈلۈم ئاچىلاي دەيدۇ،
باشقا سانجىلاي دەيدۇ.
يارىمنىڭ يۈرەك ئوتى،
تەنگە يامىشاي دەيدۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

يارىم ماڭا ناز قىلۇر،
كۆلۈپ مېنى ماز قىلۇر.
يار قەدرىنى بىلمەيسەن،
زىمىستاننى ياز قىلۇر.

يار دەردىدە خۇن بولدۇق،
تۈگمەنلەردە ئۇن بولدۇق.
قورقۇنچىڭدىن قاتتىق تاش،
بىر لىشەلمەي قۇم بولدۇق.

ياش تەلەپلەر ئۇخلاشما،
يار يولىدا پۇتلاشما.
يارىم ئۈچۈن جان پىدا،
ھەر قەدىمىڭگە مىڭ تىللا.

غەيرەت گۈلۈم ئاچىلغىل،
ھىممەت يولۇم ئاچىلغىل.
يارىم ئۈچۈن بەرسەم جان،
قاچان بولسا بىر ئۆلۈم،
ياكى ئۆلۈم، يا كۆرۈم.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سارىخان قوشىقى

سارىخان قوشىقى- ئەينى يىللاردا غۇلجىدا كەڭ تارقالغان قوشاقلارنىڭ بىرى. بۇ قوشاقتا باغۋەن قىزى سارىخاننىڭ خۇددى قىزىلگۈلدەك چىرايلىق، گۈزەل قىز ئىكەنلىكى، ئەمگەكنى قىزغىن سۆيىدىغانلىقى، ئاتا- ئانىسىنىڭ تەربىيىسىدە ئەخلاقلىق، نومۇسچان، شەمە-ھاياسى بار قىز بولۇپ چوڭ بولغانلىقى، شۇ خىسلەتلىرى ئارقىلىق نۇرغۇن يىگىتلەرنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ ئاشىق- بىقارار بولغانلىقىدەك جەريانى بايان قىلىنغان. بۇ قوشاقنى ئاساسەن ياش يىگىتلەر توقۇغان.

سىپىلغا چىقىڭ باللا،
دوم-دومنى سوقۇڭ باللا.
پاششاپ، بەگ قوغلاپ كەلسە،
ئارقىغا قېچىڭ باللا.

بېغىڭغا كىرىپ باقسام،
ئالما تۈگمىسىدەك بوپتۇ.
كىچىككىنە سارىخان،
ئېلىپ قاچقىدەك بوپتۇ.

باغ ئىچىدە بوستانلار،
ياشىرىپتۇ چوكانلار.
سارىخاننىڭ دەردىدە،
ئاقتى كۆزۈمدىن قانلار.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاقسارايىدا ئولتۇرغان،
سارىخان مېنىڭ يارىم.
كويەر ئوتقا سېلىپ قويغان،
بىخەۋەر جېنىم يارىم.

گۈلزارلىق ئارا چوغلۇق،
گۈلزار ئىچى بۇلبۇللۇق.
گۈلنىڭ گۈلى سارىخان،
سىزگە سېغىنىپ قۇللۇق.

سارىخان قىزىلگۈلدەك،
بىز ئىشقىدا بۇلبۇلدەك.
سارىخان كۈلۈپ قويسا،
خىزمەت قىلىمىز قۇلدەك.

سارىخان تىلى تاتلىق،
كوڭلىدۇر ئەجەپ قاتتىق.
ئىشىكتىن چىقالمايدۇ،
مەن كەلسەم كېچە ئاتلىق.

سارىخان كىچىك ياشلىق،
ئاي يۈزلۈك، قارا قاشلىق.
ئىشىككە چىقالمايدۇ،
ئاتا- ئانىدىن باشلىق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

رىزۋانگۈل ھەققىدە

رىزۋانگۈل — شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ بىر ئايال جەڭچىسى. ئۇ 1944 - يىلى غۇلجىنىڭ «ھەرەمباغ» دىگەن يېزىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن بولغان شىددەتلىك كەسكىن جەڭگە قاتناشقان، مىللى ئارمىيىنىڭ ئالدىنقى سېپىدە يارىدار بولغان جەڭچىلەرنى كۈتۈش، يۆتكەش، داۋالاش ئىشلىرىنى ئىشلىگەن. بىر قېتىملىق جىددى جەڭدە ئۇ، بىر يارىدار جەڭچىنى داۋالاۋاتقان مەزگىلدە تۇيۇقسىز دۈشمەن ئوقى كىلىپ تېگىپ، مەرتلەرچە قۇربان بولغان. شۇندىن باشلاپ ئۈچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنىڭ ھەر بىر كوماندىر - جەڭچىلىرى ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ شەپقەتلىك ھەمشىرىسى سۈپىتىدە تىلغا ئالغان. ئۇنىڭ باتۇرلۇق ئىش - ئىزلىرىنى قوشاققا قوشۇپ، ناخشا قىلىپ ئېيتىشقان. رىزۋانگۈل دىگەن بۇ نام مىللى ئارمىيىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ئۇلۇغ مىللى كورەشىنىڭ ئوت - ئۇچقۇنلىرىنى ئۇلغايتىشىغا ئىلھام بەرگەن. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نۇرغۇن ياش قىز - يىگىتلىرى رىزۋانگۈلنىڭ روھىدىن تەسىرلىنىپ، قولىغا قورال ئېلىپ، مىللى ئارمىيىگە قاتنىشىپ، قەھرىمانلىق داستانلىرىنى ياراتقان.

بۇ قوشاقتا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ باتۇر قىزى، ئىنقىلاۋى قۇربان رىزۋانگۈلنىڭ ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ياشلىق ھاياتىنى بېغىشلاپ، ئوقلار يامغۇردەك يېغىۋاتقان جەڭلەردە ئۆزىنى ئۇنتۇپ، يارىدارلارنى قۇتقازغان ئۇلۇغۋار روھى مەدھىيلەنگەن. ئۇ گەرچە قۇربان بولسىمۇ، «مەڭگۈ تورىماي ئېچىلىپ تۇرغان گۈل» سۈپىتىدە ئەۋلاتتىن - ئەۋلات خۇشپۇراق چاچىدىغانلىغى ئىپادىلەنگەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

خەۋەر كەلدى گويا بىر ،
«سولدى»دېگەن قىزىل گۇل .
ۋەتەن ئۈچۈن جان پىدا ـ
ئەمەسمىدى رىزۋانگۇل .

ئەل داڭقىنى يات قىلىپ ،
دۈشمەنلەرنى ئېتىپ كۆل .
بەل باغلىغان جەڭلەردە،
ئۇيغۇر قىزى رىزۋانگۇل .

ئۇنتۇلسۇنمۇ ؟... ھېچ قاچان ،
ئۇنتۇلمايدۇ رىزۋانگۇل .
ئۈبىر توزىماي ئېچىلىپ ،
تۇرغان ئەسلى قىزىل گۇل .

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئامىنەم ھەققىدە

ئامىنەم-ئاتۇشنىڭ شورۇق دىگەن جايىدىن.1944-يىلى يازدا ئاستىن ئاتۇشتا شىنجاڭ تارىخىدا مىسلى كورۇلۇپ باقمىغان بىر قېتىملىق چوڭ سۇئاپىتى يۈز بەرگەن. كەلكۈن سۇ-تىجەن بىلەن مەشھەت ئارىلىقىدىكى چوڭ جىلغىدىن ئېقىپ ئۆتۈپ ، ئاتۇشنىڭ نۇرغۇن يېزا-قىشلاقلىرىنى ۋەيران قىلىۋەتكەن ، نۇرغۇنلىغان تېرىلغۇ يەرلەر ؛ زەل-زىرائەتلەر، داۋۇدەرەخ ، ئۆي-جايلار سۇ ئاستىدا قالغان. نۇرغۇن ياشانغان كىشىلەر، ئەر-ئايال، ئۇششاق باللارنى كەلكۈن سۇ ئېقىتىپ كېتىپ جىنىغا زامىن بولغان . يۇرت ئىچىدە قوشاق ئېيتىش بىلەن تونۇلغان ئامىنەم دىگەن ياش قىزنىمۇ ئەنە شۇ قېتىمقى كەلكۈن ئاپىتىدە سۇ ئېقىتىپ كېتىپ ، جەسىدى جىلغىنىڭ ئايىغىدىكى بىر لايلاڭدىن تېپىلغان ، ئۇنىڭ ئاتا-ئانا، ئۇرۇق- تۇققانلىرى، يارۇ- بۇرادەرلىرى ۋە ئۇنى تونۇيدىغان كىشىلەر ئۇنى ئەسلەش يۈزىسىدىن بۇقوشاقنى توقىغان.

ئامىنەمۇ - ئامىنەم،
لايغا پاتقان ئامىنەم.
لايىنىڭ تېگىدە يېتىپ،
بىيىت قاتقان ئامىنەم.

ئامىنەمنىڭ چېچىنى،
ئاق ناۋاتتا پاتلىغان.
ئامىنەم چىرايلىقنى،
ئەمەت ئىمىنگە ساقلىغان.

قوتاندا كالا مورەيدۇ،
ئامىنەمنىڭ كالاسى.
قوشاق قېتىپ يىغلايدۇ،
ئامىنەمنىڭ ئاناسى.

ئامىنەمنىڭ بېغىدا،
چىلگە ئۈزۈم پىشىپتۇ.
تولۇئايدەك ئامىنەم،
لاي تېگىدە يېتىپتۇ.

ئانا دېدىڭمۇ ئامىنەم،
دادا دېدىڭمۇ ئامىنەم.
مېنىڭ بەختىم ئەزەلدىن كاژ،
خۇدا دېدىڭمۇ ئامىنەم.

قەمبەرنىسا قوشىقى

بۇ قوشاق جەنۇبىي شىنجاڭدا ناخشا سۈپىتىدە كەڭ تارقالغان.
قەمبەرنىسا ۋەقەسى 1943- يىللىرى ئاتۇشتا يۈز بەرگەن. بىر ياشانغان دېخان ئائىلى بولۇپ، ئۇ، دوپپا تىكىشكە ناھايىتى ئۇستا ئىكەن. ئۇنىڭ مەرەمنىسا ۋە قەمبەرنىسا دېگەن ناھايىتى كېلىشكەن ئىككى قىزى بار ئىكەن. ئۇلار ئانىسىدىن ئۆگىنىۋالغان دوپپا تىكىش ھۈنىرىگە تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. شۇ يىللاردا مەرەمنىسا بويىغا يېتىپ، ياتلىق بولۇپ غۇلجىغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئۆيدىكىلەرنىڭ ھال-ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىغان بىرەر ئادەم بولمىغانلىقتىن، ئانىسى كىچىك قىزى قەمبەرنىسانى شۇ يۇرتتىكى بىر قېرى كىشىگە خوتۇنلۇققا بەرمەكچى بولۇپتۇ. بىراق، قەمبەرنىسا بۇ ئىشقا پەقەت قوشۇلمايدىكەن، رازى ئەمەس ئىكەن. شۇ ۋاقىتتا غۇلجىدىكى ئاچىسى مەرەمنىسانىڭ ئاغ-

ئۇگۇت Ugut.cn

رىپ يېتىپ قالغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر ئاتۇشقا يېتىپ كەپتۇ. قەمبەرنىسانىڭ ئانىسى چوڭ قىزىنىڭ كېسەللىك ئەھۋالىنى ئاڭلاپ، ناھايىتى بىئارام بولۇپتۇ ۋە ئاخىرى قىزىنى كۆرمەك بولۇپ غۇلجىغا يولغا چىقىپتۇ. لېكىن مەرەمنىسانىڭ كېسىلى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي ئۆلۈپ كېتىپتۇ. چوڭ قىزى مەرەمنىسادىن ئايرىلغان ئانا كۆتۈرۈپ قويغۇسىز دەرت ـ ئەلەملەرنى ئىچىگە يۇتۇپ، غۇلجىدىن ئاتۇشقا قايتىپتۇ. ئۇ تېخى يۇرتقا قايتىپ كەپ بولغىچە يوقسۇللۇق دەردىنى تولا تارتقان، ئۆزىنىڭ ئىختىيارلىقىسىز توي قىلىشقا ئۇنىمىغان كىچىك قىزى قەمبەرنىسا ئۆزىنى بۇلاققا تاشلاپ ئۆلۈۋاپتۇ. ئارقا ـ ئارقىدىن بىر ئۆيدىن ئىككى كىشى ئۆلۈپ كەتكەنلىكتەك ئېچىنىشلىق ۋاقەگە ئاساسەن ئۇنىڭ ئانىسى ۋە يۇرت ـ مەھەللىدىكىلەر بۇ قوشاقنى توقۇغان.

قەمبەرنىسا بىر گۈل ئىدى،
شېخىدا سايرىغان بۇلبۇل ئىدى.
ئۇل بىر خۇدانىڭ تەقدىرى،
ئىككى قىزىمدىن ئايرىدى.

بىر قولىدا باردۇر قايچىسى،
بىر قولىدا باردۇر يىڭنىسى.
بۇلتۇر ئۆلۈپتۇ ئاچىسى،
بۇ يىل ئۆلۈپتۇ سىڭلىسى.

قەمبەرنىسا سۇغا چۆكۈپ،
سۇدىن چىقىپ لايغا پېتىپ.
ئومرۇم ئۆتەر يىغلاپ يۈرۈپ،
قارا كۆزۈمدىن ياشلار ئېقىپ.

جىنىم بالام قەمبەرنىسا،
ئۆتتۈڭ يامان مەرەمنىسا.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاق دادام

ئەينى يىللاردا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى نۇرغۇن ھۈنەرۋەن-كاسىپلار ھايات كوچۇرۇشكە يول ئىزدەپ، يىگىت- قىزلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ غۇلجىغا چىقىپ ئورۇنلۇشۇپ، ئوي - ئوچاقلىق بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇلار ئوزلىرىنىڭ ئېزىز يۇرتىنى قەشقەرنى ئەسلەپ، نۇرغۇن قوشاقلارنى توقۇغان.

بۇ قوشاق ئەنە شۇ يىللاردىكى ياش يىگىت- قىزلارنىڭ سېغىنىش ھىسسىياتىنى ئىپادىلەپ بەرگەن.

ئاق دادام-ئاپپاق دادام،
قەشقەرگە بارغىم كېلىدۇ.
ئاق سارايىنىڭ ئالدىدا،
تاماكۇ تارتقۇم كېلىدۇ.

ئاق سارايىنىڭ قىزلىرى،
لاچىنمىكىن، قۇرغۇيمىكىن؟
قولىدا ئالتۇن ئۈزۈك،
ئاشىقلىرى زەرگەرمىكىن؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۇيغۇر خەلق تارىخى قوشاقلىرى

تويلاپ رەتلىگۈچى: ئۇچقۇنجان ئۆمەر
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ.
قەشقەر گېزىتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى.
1981 - يىل 12- ئاي 1 - نەشرى.
1981- يىل 12- ئاي 1- بېسىلىشى
سانى : 22،500
باھاسى 0.30 يۈەن
كىتاب نومۇرى: m 10264.2

ئۆگۈت
Ugut.cn

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى:
ئەنۋەر تۇرسۇن

باھاسى:0.30 يۈەن
定价：0.30 元